~~Br NIC.93=542~~
Br N04-212

ATJEH

GEDURENDE

DE TWEEDE EXPE… EN LATER,

EEN OU… OFFICIER.

(Uitgegeven ten voordeele der nagelaten betrekkingen van een te Atjeh gesneuveld Militair.)

BATAVIA,
OGILVIE & Co.
[illegible]

414

Broch
Atj.
93 = 5-4.2

ATJEH

GEDURENDE

DE TWEEDE EXPEDITIE EN LATER,

DOOR

EEN OUD OFFICIER.

[H. A. A. Niclou]

KOLONIAAL INSTITUUT
BOEKERIJ VAN HET

BATAVIA,
OGILVIE & Co.

1876.

Kon. Inst. v/d Tropen
KONINKLIJK INSTITUUT VD TROPEN-BIBLIOTHEEK
14 0000 0164 9171
ISN 176562

ATJEH

GEDURENDE

DE TWEEDE EXPEDITIE EN LATER.

»Hebben wij dien eindeloozen Atjeh-oorlog niet voornamelijk aan de telegraaf te danken, en zou haar koortsachtige overhaasting zelfs aan den Fransch-Duitschen oorlog geheel onschuldig zijn?" Die vraag wordt door den heer Des Amorie van der Hoeven gesteld in zijn geschrift: »De cirkelgang der menschheid." Nieuw is het denkbeeld niet. Reeds een paar jaren geleden werd in het dagblad *de Indiër* het ontstaan van den Atjeh-oorlog toegeschreven aan de telegraphische verbinding tusschen Europa, Batavia en Hongkong. Tevens werd toen betoogd, dat het terugroepen der eerste expeditie tegen

het rijk van Atjeh vrij zeker niet zou zijn geschied, wanneer de eerste berichten van het oorlogstooneel, in stede van per draad, langs den gewonen weg te Batavia waren aangekomen. Niet alleen daartoe bepaalde zich echter de invloed, die, wat betreft de laatste oorlogen, door het hedendaagsche nieuwere middel van gedachtenwisseling werd uitgeoefend.

Terecht voorspelde de overwinnaar van Custozza, de aartshertog Albert van Oostenrijk, reeds in 1868 dat het oordeel, hetwelk in de toekomst over legerhoofden zou geveld worden, strenger zou zijn dan ooit te voren. Ten deele grondde hij die meening op het onder de wapenen roepen van alle jeugdige mannen, in staat om de wapenen te dragen, en het recht dat iedere moeder zich toekent den opperbevelhebber verantwoordelijk te stellen voor den dood van haren op het slagveld gevallen zoon; ten deele ook op de snelheid der mededeelingen en den vloed der dagelijks nopens het tooneel des oorlogs verspreid wordende en dikwijls overdrevene berichten. Vóór alles echter zocht hij de oorzaak in het bestaan van den telegraaf, die als het ware een geheel volk doet deelnemen aan de geleverd wordende gevechten en veldslagen, maar al te dikwijls aanleiding gevende tot veeltijds geheel onvoorziene uitkomsten en teleurstellingen, ten gevolge waarvan niet alleen eene algemeene opgewondenheid ontstaat, maar ook het vellen van een kalm oordeel belet wordt, ja zelfs ter naauwernood den tijd wordt gelaten tot behoorlijk nadenken.

Dat de aartshertog Albert, toen hij in '68 in dier voege schreef, volkomen juist zag, hebben èn de Fransche legerhoofden in den oorlog tegen Duitschland èn de opperbevelhebber der eerste expeditie tegen het rijk van Atjeh in ruime mate ondervonden. Niet minder echter is door hetgeen den opperbevelhebber der tweede expeditie tegen dat rijk ten deel viel het bewijs geleverd, hoe spoedig het tegenwoordige geslacht gene-

gen is een afkeurend vonnis uittespreken op grond van berichten, verzonden onder den indruk van het oogenblik, uit den aard der zaak onvolledig en die eerst volkomen worden opgehelderd na de ontvangst van de langs den gewonen weg verzonden wordende uitvoerige mededeelingen.

Ten einde steun te vinden voor de stelselmatige afkeuring, die men van het oogenblik zijner benoeming af tegen den generaal VAN SWIETEN wist in het leven te roepen, greep men gretig naar de van het oorlogstooneel verzonden telegrammen, niet alleen om hem te gunstige verwachtingen, maar ook om hem gebrek aan beleid, voortvarendheid en doortastendheid ten laste te leggen.

Toen VARRO overwonnen uit den strijd terug keerde ging de Romeinsche Senaat hem plechtig te gemoet om hem te danken, dat hij niet had gewanhoopt aan de zaak des vaderlands.

Anders handelden velen ten aanzien van den opperbevelhebber der 2e expeditie tegen Atjeh; zij beijverden zich om strijd den generaal VAN SWIETEN te verguizen, niet omdat hij werd overwonnen, maar omdat hij noch aan zich zelven, noch aan zijne krijgers had getwijfeld.

In den loop der maand Januari 1874 schreef een officier, die door zijne betrekking bij het hoofdkwartier der 2e Atjesche expeditie gerekend mocht worden geheel op de hoogte van den toestand te zijn, aan een zijner vrienden te Batavia ongeveer als volgt:

Marenkelle, Luit. t. z. 1e klasse Adjt van Genl van Swieten,

»De telegrammen van den generaal VAN SWIETEN verdienen alle vertrouwen. Zij geven geheel terug wat tijdens de afzending werd vernomen."

De telegrammen, die door den opperbevelhebber der 2e expeditie tegen Atjeh werden verzonden, bevatten dus de ingewonnen berichten en de verwachtingen, die daarop konden gebouwd worden; niets meer of minder. Duidelijk wordt dit voor hem, die de moeite neemt om de per draad ontvangen berichten te verge-

lijken met de eenige dagen later door de *Javasche Courant* gepubliceerde uittreksels uit het journaal van den opperbevelhebber.

Niet lang nadat te Batavia waren ontvangen de telegrammen, aangeboden te Pinang den 22 December, en te Singkel den 26 en 28 December 1873, verscheen de *Javasche Courant* van 9 Januari 1874 no. 3. Aan ieder, die verkoos te lezen, gaf zij volkomen gelegenheid om den oorsprong der vroeger geseinde berichten nategaan. Immers werd daarin medegedeeld, dat zij afkomstig waren van het hoofd van Maraksa, Toekoe Nek Radja Setia, een Atjenees, die, de ondervinding heeft zulks geleerd, vertrouwd mocht worden. Dit wetende en tevens de wijze vernemende, waarop de berichten ter onzer kennis kwamen, was het publiek volkomen in staat gesteld om het meer of minder waarschijnlijke van den inhoud te beoordeelen.

Dat de inhoud van het telegram, den 6 Januari 1874 te Singkel aangeboden, buiten eene korte mededeeling van den uitslag der beproefde tuchtiging van Pedir, alleen bevatte een uittreksel uit het schrijven van den Radja van Gighen van den 11 der maand Dzoelkangidah 1290 (30 December 1873) waarbij deze zijne onderwerping aanbood, had men almede zeer kort na de openbaarmaking kunnen weten.

Nog zou het met eenigzins goeden wil niet moeielijk zijn geweest nategaan, dat het telegram dd. 28 Januari 1874, beginnende met: »Alles doet gelooven dat de strijd geëindigd en de onderwerping der 25 en 26 Sagies nabij is," zijn oorsprong vond niet in een bloot optimisme, maar in de gunstige verschijnselen, die zich na den val van den kraton hadden voorgedaan. Toekoe Nek van Marasa was namelijk den 27 Januari tot den opperbevelhebber gekomen om openlijk van zijne onderwerping te doen blijken.

Een afgevaardigde van een der invloedrijkste hoofden uit de XXV moekims, Toekoe Lampasei, bracht

een brief van dezen, houdende mededeeling dat ook hij zich onderwierp. Toekoe Nek bracht tevens de tijding, dat ook Toekoe Nja Abas, Toekoe Nek Poerba en Toekoe Nanta, hoofden uit de XXX moekims, zich zouden onderwerpen.

Het voornaamste hoofd der XXVI moekims liet door een zendeling weten, dat hij ons gezag wenschte te erkennen. Er werd vernomen, dat de Radja van Pedir naar zijn land zou terugkeeren.

Het hoofd van de tusschen Pedir en Gighen gelegen negorij Boeboek (ook Pantei Rambing genaamd) met 500 man naar den kraton opgekomen om den Sultan bij te staan, verklaarde, dat hij weder wilde vertrekken, omdat de kraton gevallen was en de strijd dus moest worden opgegeven. Daarbij kwam de weinige tegenstand, sedert den val des kratons ondervonden, en eindelijk de ondervinding, opgedaan in onze vroegere Indische oorlogen, die leerde, dat de val van het vorstelijk verblijf bijna altijd werd gevolgd door de onderwerping des vijands. Met recht mocht de generaal van Swieten dus telegrapheeren: »Alles doet *gelooven* dat de strijd geëindigd is". Trouwens deelden op dat oogenblik bijna allen, die aan de expeditie deelnamen, zijne meening en eerst nadat bleek, dat de onderwerping niet volgde, kwamen de verwijten.

Zoo was het ook met het telegram van 2 Februari 1874, waarin wordt melding gemaakt van de meening, die door bekenden met volkskarakters werd gekoesterd, dat onderwerping van allen kon verwacht worden.

Men wist niet beter of Panglima Polim, onze bitterste vijand en de ziel van den tegenstand, was even als radja Doelah, zijn oudste zoon en aangewezen opvolger, overleden. Ook van Toekoe Iman Loong van de XXV moekims, die na Toekoe Iman Longbattah werd genoemd als de dapperste der Atjenezen en van Panglima Mah Saleh, een der voornaamste hoeloebalangs van Iman Longbattah, was het doodsbericht ontvangen. Nopens

den radja van Pedir was vernomen, dat deze het Gouvernement wenschte te schrijven. Een nieuwe Sulthan was niet gekozen en er werd bericht, dat de Atjenezen elkander afvroegen wat het baten zou een Sulthan te kiezen, nu die geen kraton meer zou hebben. Uit de vlakte ten oosten van Penajoeng was sedert den 24 geen schot meer gelost. Eindelijk, de zoon van Toekoe Nek, Toekoe Nja Abas en zijn schoonzoon Toekoe Nja Mohamadad, dus volkomen vertrouwde personen, hadden dien dag hunne opwachting gemaakt en met grond kon dus worden gewaagd van het zeggen van bekenden met volkskarakter.

Trouwens kwam de Generaal van Swieten reeds den 4 Februari op het telegram van den 2en te voren terug, en dat niet alleen in het telegram, den 7 dier maand te Pinang aangeboden, maar nog meer in het bijzonder in zijn rapport aan den Gouverneur Generaal Lett. F. Immers komt daarin voor: »dat de verschijnselen, die »zich hebben voorgedaan, weinig getuigen van meer»dere toenadering en dat het veeleer een blijk van »achteruitgang in goede gezindheid moet genoemd »worden, dat Toekoe Nanta, die aanvankelijk stappen »scheen te willen doen tot vrede, zich thans volgens »de geruchten heeft teruggetrokken en versterkingen »aangelegd."

Maar genoeg. Dat de Generaal van Swieten de kansen op het aanhouden van den tegenstand na het nemen van den kraton niet over het hoofd zag, is volkomen te bewijzen. 't Blijkt vooreerst uit de dagorder ter gelegenheid van dat feit uitgevaardigd aan zee- en landmacht, waarin voorkomt: »Maar de vijand is wel overwonnen, doch nog niet onderworpen." Nog duidelijker echter wordt zulks gestaafd door het volgende uittreksel uit een kort vóór den val van den kraton aan Z. E. den Gouverneur-Generaal gericht geheim rapport, luidende;

»Daarbij komt nog, dat Panglima Polim, het hoofd van

»de voornaamste afdeeling van het rijk, zich hoogst waar-»schijnlijk naar het binnenland zal terug trekken en zal »blijven weigeren zich te onderwerpen. Ook is het niet »onwaarschijnlijk, dat de hoofden van de XXV en XXVI »Sagies, na den val van den kraton, in hun verzet zullen »blijven volharden en door harde middelen tot onderwerping »zullen moeten worden gedwongen."

Aangenomen echter, dat de telegrammen van het oorlogstooneel te gunstige verwachtingen deden ontstaan, wat dan nog? Er zou bewezen zijn, dat 's vijands hulpmiddelen grooter waren dan ze door den Generaal van Swieten geschat werden, dan wel, dat een Nederlandsch bevelhebber, de telegraaf dienstbaar willende maken tot het bereiken van staatkundige doeleinden, niet moet rekenen op eenig gunstig resultaat. Ten volle is toch gebleken, dat hij zijne landgenooten niet kan beletten zich op te werpen als berichtgevers van den vijand, door al dadelijk te wijzen op het minder waarschijnlijke der berichten, of door tot over de daken uit te galmen, dat vloot en leger in slechten toestand verkeeren, het volhouden van den oorlog onmogelijk, het onrecht den vijand aangedaan onbetwistbaar is, enz.

Dat de opperbevelhebber der 2e expeditie minder heeft gedaan dan mogelijk was en dat het aan hem te wijten is, dat Atjeh zich niet reeds lang heeft onderworpen, is in geenen deele gestaafd. Toch is dat beweerd, positief beweerd, zóó dikwijls zelfs beweerd, dat de mode op 't laatste medebracht te zeggen: »dat is de schuld van Generaal van Swieten."

Brutus, een patriot, Generaal van Merlen, Generaal Booms, de oud zee-officier Jeekel en wie al niet meer, hebben daartoe het hunne bijgedragen. Indische toestanden beoordeelende naar de regels der Europeesche krijgskunst, beijverden zij zich de handelingen van Generaal van Swieten te onderwerpen aan eene kritiek, die door velen gaarne als juist werd aangenomen, omdat — ja — omdat de Generaal van Swieten was opge-

treden als opperbevelhebber der expeditie. Hij, die poogde hen te weerleggen, werd eenvoudig doodgezwegen; beweringen, die volkomen ontzenuwd waren, werden telkens en weder telkens op den voorgrond gesteld; feiten werden onjuist voorgesteld, met de lessen der Indische krijgsgeschiedenis werd geene rekening gehouden.

Wat *zij* vertelden was waar, onomstootelijk waar. Al wat strekken kon om Generaal van Swieten in de schatting van volk en leger te doen dalen werd gretig te baat genomen en — bereikt werd het doel, zoo goed zelfs bereikt, dat èn leger èn schatkist zullen uitgeput raken.

Thans, na verloop van ongeveer twee jaren, zijn er echter nog andere en nieuwere punten van vergelijking dan die, welke de vroegere Indische krijgsgeschiedenis opleverde en waarop de voorstanders van den opperbevelhebber der 2e Atjesche expeditie zich te vergeefs beriepen.

Er is nogmaals geageerd, en wel geageerd in den geest der tegenstanders van Generaal van Swieten.

De krijgsmacht en de transportmiddelen, daartoe beschikbaar, waren grooter dan bij de 2e expeditie tegen Atjeh. De aanvoerder was Pel, de man, wiens nagedachtenis door beiden, voor- en tegenstanders van den Generaal van Swieten, even hoog wordt vereerd en van wien met het volste recht kon worden geschreven, dat hij was een dapper, flink, onvermoeid, doortastend en uiterst geschikt bevelhebber. En de resultaten? Zijn ze verpletterend voor de taktiek van den Generaal van Swieten of strekken zij tot zijne volkomene rechtvaardiging? In de volgende bladen zal ik trachten die vraag te beantwoorden.

Tijdens den aanvang der krijgsverrichtingen tegen de VI moekims, op den 26 December 1875, bedroeg de sterkte der te Atjeh aanwezige expeditionaire macht:

Kon. Inst. v/d Tropen
CENTRALE BOEKERIJ
AMSTERDAM

STAVEN, DIENSTEN EN KORPSEN.	OFFICIEREN.			MINDEREN.			Totaal generaal.
	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	
Staf	15	—	15	11	—	11	26
Intendance en kwartiermeesters	29	—	29	43	—	43	72
Geneeskundige dienst	24	—	24	105	—	105	129
Genie	8	—	8	111	280	391	399
Artillerie	24	—	24	444	309	753	777
Kavallerie	—	—	—	12	—	12	12
Rechter half 2e Bataillon Infanterie	14	—	14	251	181	432	446
〃 〃 3e 〃 〃	18	—	18	392	182	574	592
〃 〃 9e 〃 〃	18	—	18	211	363	574	592
〃 〃 10e 〃 〃	18	—	18	212	363	575	593
Linker 〃 3e 〃 〃	18	—	18	291	182	473	491
〃 〃 6e 〃 〃	18	—	18	212	363	575	593
〃 〃 9e 〃 〃	18	—	18	210	363	573	591
Twee bataillons barissans	8	32	40	45	946	991	1031
8e Bataillon Infanterie	22	—	22	368	278	646	668
Samen	252	32	284	2918	3810	6728	7012
Sedert bijgekomen:							
13e Bataillon Infanterie	18	—	18	185	377	562	580
12e 〃 〃	19	—	19	209	382	591	610
Een 〃 barissans	6	15	21	22	475	497	518
Samen	43	15	58	416	1234	1650	1708
Totaal generaal	295	47	342	3334	5044	8378	8720

De Generaal Pel had dus op den 26 December 1875 ter zijner beschikking eene krijgsmacht van 7012 hoofden, welke sterkte later werd opgevoerd tot 8720 man. Zeer zou men zich echter vergissen, wanneer men aannam, dat die troepen allen tegen den vijand werden aangevoerd. De Generaal Pel was wijzer. Hij wachtte zich wel met eene grootere troepenmacht op te rukken dan de transportmiddelen, die hij ter zijner beschikking had, toelieten. Hoewel in de in de *Javasche Courant* medegedeelde uittreksels uit het journaal van den opperbevelhebber de sterkte der geageerd hebbende kolonnes niet aangegeven is, blijkt deze uit de berichten, verschenen in de particuliere dagbladen. Bij den aanval op Mibouw, waarmede de krijgsverrichtingen werden geopend, wordt slechts gewaagd van 2 bataillons barissans, het halve 6e bataillon infanterie en eene batterij artillerie. Bij het doortrekken van den pas van Blankala en het nederdalen in de IV moekims wordt alleen gesproken van het 3e bataillon infanterie, het korps mariniers, eene kompagnie barissan, eene kompagnie van het 8e bataillon infanterie en 2 sectien artillerie, alles onder bevel van den Luitenant-Kolonel Meijer, terwijl de Generaal Pel met zijn staf volgde. Op den 30 Januari 1876 bevonden zich volgens een ander bericht te velde de Majoors Diepenheim, Mekern, van Teyn en Overste Engel, dus het linkerhalf 9e, het 13e en het 8e bataillon infanterie met een bataillon barissans. Eindelijk bij het begin van den tocht door de XXII moekims op den 13 Februari 1876 wordt de sterkte der ageerende infanterie opgegeven te bestaan uit het 3e, 12e en 13e bataillon met de barissans van Bangkallan; troepen, die, met uitzondering van het 12e bataillon, toen al veel geleden hadden.

Tijdens den aanvang der krijgsverrichtingen dus 10 halve bataillons infanterie beschikbaar, en met niet meer dan 4 halve bataillons te velde getrokken. Op Java eene reserve van drie halve bataillons en die reserve noch te Atjeh, noch op een der eilanden, noch zelfs te Pa-

dang. — Wat hebben de critici der tweede Atjesche expeditie daar wel van gezegd, zij, die het den Generaal van Swieten zoo bitter euvel hebben geduid, dat hij de krijgsverrichtingen, in stede van met drie, slechts met twee brigades opende, niet eens bedenkende, dat bij den aanvang der 1e expeditie ook de Generaal Kroesen de reserve, ± 1500 man, niet op of bij het terrein des oorlogs, maar op Java beschikbaar hield?

En de Generaal Pel was nog wel meester van een terrein, waar wij sedert twee jaren gevestigd waren, waar krijgsbehoeften, belegering-geschut en levensmiddelen niet meer uit de schepen gelost en door de branding of langs de rivier met haren ongeregelden waterstand behoefden te worden aangevoerd, en waar goed gevulde magazijnen aanwezig waren. In 't kort, terwijl de Generaal van Swieten op eene onherbergzame kust, te midden eener vijandelijke bevolking en op een geheel vreemden bodem met hoogstens 2500 koelies (1) als eenig transportmiddel aan wal trad, had thans de gelegenheid bestaan om alles tot ontvangst der strijders, die tegen Atjeh zouden ageeren voor te bereiden, en beschikte de Generaal Pel, behalve over 1200 dwangarbeiders, nog over ruim 2500 vrije koelies en werklieden, die mede te velde gebruikt werden, en over 150 pikolpaarden met een draagvermogen van ± 600 koelies.

(1)

Datums.	SPECIFICATIE.	Mandoors.	Dwangarbeid.
November 1873.	uit de 1e militaire Afdeeling.....	45	1067
	" " 2e " "	43	927
	" " 3e " "	34	776
	Samen......	122	2770
	Af.		
tot 9 December.	Bij de inscheping teruggez. of overl.	0	150
	Op Poeloe Nassie..............	5	160
	Zieken ± 3 pCt..............	3	80
	Samen......	8	390
	Rest........	114	2380

Toch liet de Generaal Pel zich niet verleiden om meer troepen te gebruiken dan strikt noodig was, of om door het volgen van den regel, waarop door de tegenstanders van Generaal van Swieten werd gewezen, »dat de reserve zoodanig moet geplaatst zijn, dat zij onder de hand is," deze bloot te stellen om zonder eenig nut te stichten wegtesmelten, alleen door den invloed van een verderfelijk klimaat met zijne ziekten en epidemiën. En ten rechte. — Men leze maar eens, hoe reeds in de eerste dagen na het heropenen der operatiën wordt geklaagd over 't gebrek aan vervoermiddelen. Den 30 December 1875 wordt aan het *Algemeen Dagblad van Nederlandsch-Indie* geschreven: »dat alles nog zeer veel beter zou gaan, wanneer men over ruimer transportmiddelen kon beschikken, en dat veel uit den aard der zaak den slakkengang moet gaan, daar alles met koelies moet worden verricht, die niet te over zijn." — In een schrijven aan de *Soerabayasche Courant*, mede van die dagteekening, wordt almede gewezen op de behoefte aan koelies en dwangarbeiders, daar de intendance met de grootste bezwaren te kampen had, wat betrof de proviandeering der troepen. (1) Drie dagen later, den 2 Januari 1876, werd, nog altijd van Pekan Badak, aan het *Algemeen Dagblad van Nederlandsch-Indie* geschreven: »Hoe meer ik onze krijgshandelingen op het terrein kan nagaan, hoe meer ik tot de overtuiging kom, dat niet zoo zeer de tropische zon of het terrein, maar ons allerslechtst transportwezen wellicht de eenige oorzaak is van ons langzaam vooruitgaan, en verbazing wekt het, als Generaal Officieren, die daarmede bekend moeten zijn (2) spreken van »half gedaan, »den vijand snel vervolgen," enz. enz.;

---

(1) De troep was toen nog te Pekan Badak, 1600 meters (ongeveer 18 minuten gaans) van het reeds sedert maanden door ons bezette Sinangri, en 5000 meters van den Kraton.

(2) Booms, van Merlen? Immers zal wel geen Indisch Generaal bedoeld worden.

want met den besten wil worden den besten generaal, met keur van troepen, door dat transportwezen de handen gebonden."

Had de Generaal PEL, 't blijkt duidelijk uit hetgeen zoo even werd medegedeeld, dus bij den aanvang der expeditie eene dubbele of nog grooter macht dan werkelijk het geval was tot zijne beschikking gehad, hij zou ze niet hebben kunnen gebruiken, of wel hij zou, wanneer hij ze toch te velde had willen brengen, nog langzamer zijn vooruitgekomen dan nu reeds het geval is geweest. — Zoo was het ook met den Generaal VAN SWIETEN. Ieder verstandig veldheer zal, oorlog moetende voeren in tropische gewesten, niet meer soldaten blootstellen aan de juist te velde zoo schadelijke invloeden van klimaat en bodem, dan strikt noodig is. — Handelt hij op eene tegenovergestelde wijze, dan zal zulks alleen strekken tot belemmering zijner bewegingen en tot vermeerdering van zijne verliezen. Was dit reeds vroeger plicht, thans, nu de eischen voor de verpleging en voeding van den soldaat zoo veel grooter worden gesteld dan toen, moet zulks nog meer het geval zijn. — Juist toch door die grootere eischen is ook de behoefte aan transportmiddelen in groote mate toegenomen. — Met andere woorden, naarmate de verpleging, voeding en bewapening beter worden, moet de beweegbaarheid afnemen.

En daar per slot van rekening de voordeelen, verbonden aan de uitstekendste voeding en uitrusting, niet kunnen opwegen tegen de nadeelen uit een hygiènisch oogpunt verbonden aan het verblijf te velde, is het nog altijd de vraag of het toegeven aan ZEER hooge eischen, vooral op 't gebied van voeding, niet meer nadeel dan voordeel veroorzaakt.

Maar, zoo hebben de tegenstanders van den Generaal VAN SWIETEN gezegd, de 1e brigade had, in stede van te Padang in reserve te blijven, moeten aangewend worden om den vijand ook van de Westkust, namelijk

van uit de Koerong-Raba baai aantetasten. — Dat ook daarvoor de noodige transportmiddelen ontbraken, dat de afstand van daar tot den kraton door het bureau van krijgstoerustingen was opgegeven als 5 uren gaans te bedragen en dat daarenboven de marine had gewaagd van zware branding en moeielijk terrein, ging hen niet aan. De Generaal Kroesen had op Borneo's Westkust wel patrouilles van 100 à 150 man, langs gebaande wegen en in volkomen onderworpen land, vivres voor eenige dagen doen mededragen. — Dat had ook de Generaal van Swieten, door de brigade, die bij Koerong Raba landde, moeten laten doen, en natuurlijk, want de critici hadden het maar voor 't zeggen, de kraton zou onmiddelijk bereikt en genomen zijn.

Hoe jammer, dat het weder de Generaal Pel is geweest, die 't bewijs leverde hoe deerlijk die heeren zich vergisten. — Pekan Badak, hoogstens $1^3/_4$ uur gaans van Koerong Raba (1) werd den 31 December 1875 door Generaal Pel bezet en Koerong Raba, toen het object, den 18 Januari 1876 bereikt. — Zes minuten gaans per dag voor een troep met zijne magazijnen en depôts vlak achter zich, en gedurende bijna twee jaren in de gelegenheid geweest om zich door spionnen-berichten en navraag bij de bewoners van Maraksa op de hoogte van het terrein te stellen. Men kan nagaan, wat er van de 1e brigade zou zijn geworden, wanneer ze bij den aanvang der 2e expeditie te Koerong Raba aan land was gezet. — Achttien dagen noodig om een afstand van $1^3/_4$ uur af te leggen, en men heeft het den Generaal van Swieten euvel geduid, dat hij, met zijn veel grooteren nasleep en geheele afhankelijkheid van de vloot, 10 dagen heeft noodig gehad om tusschen en over de lagunes, die zich langs het strand uitstrekken, en de nipaboschen, die Kotta Babi omringen, van Pedropunt naar Penajoeng te komen.

(1) Zie de schetskaart van Groot Atjeh. Uitgave Maart 1876.

Maar, zoo hebben de critici almede gezegd, de Generaal VAN SWIETEN heeft te veel laten verkennen, en daardoor den kostelijken tijd verwaarloosd en den vijand moed ingeboezemd. Alsof het, wanneer men met den besten wil van de wereld niet vooruit kan komen, niet noodig is pogingen aan te wenden om een beter terrein te vinden, en om zich van de plannen en sterkte des vijands te vergewissen. — Of denkt men soms ook, dat de Generaal PEL, die reeds den 31 December 1875 te Pekan Badak was, en die den 3 Januari daaraanvolgende, de den vorigen dag door den vijand ontruimde kampongs Bital en Lantermin bezette, voor zijn genoegen tot en met den 13en op eerstgenoemde plaats bleef om eene versterking op te werpen en verkenningen te maken naar de kloof Beradoean, Lamtengah, Sabang, Lampager enz., instede van zoo snel mogelijk met de geheele troepenmacht vooruit te gaan?

»Er is te veel verkend;" dit was een der stokpaardjes van de bestrijders van Generaal van SWIETEN, dat echter niet langer bestegen werd dan noodig was om te kunnen afkeuren. — Was het mogelijk dit doel op eene andere wijze te bereiken, men veranderde onmiddelijk van rigting en beweerde, dat de Generaal VAN SWIETEN te weinig liet verkennen en daardoor aanleiding gaf tot gevoelige verliezen. Lemboe en de Missigit zouden immers gemakkelijk en spoediger genomen zijn en niet versterkt zijn geworden, wanneer die posities eerder verkend waren en bij tijds eene brug over de rivier was geslagen. Dit werd beweerd, met zekerheid zelfs beweerd en, ten einde het publiek zand in de oogen te strooijen, verzweeg men daarbij — ik wil hopen ter goeder trouw en omdat men niet op de hoogte van het gebeurde was — alles wat dat beweren kon ontzenuwen.

Men wachtte zich namelijk wel te zeggen, dat èn Lemboe èn dè Messigit reeds maanden te voren versterkt waren en dat de brug, die onmiddelijk na het bezetten

van Penajoeng over de rivier was geslagen, door den stroom was medegevoerd.

Toch hadden mannen, die het waagden een afkeurend oordeel over den opperbevelhebber der 2e expeditie uit te spreken, dit alles kunnen en moeten weten.

Immers leest men in het opstel: »De eerste expeditie tegen Atjeh," door den kolonel A. J. A. Gerlach geplaatst in het den eersten Januari 1874 verschenen nummer van *De Tijdspiegel:* »Aan en onmiddelijk »langs den regteroever, noord-oostwaarts van de messi- »git, tusschen een kanaaltje van 6 meters breedte, »in gemeenschap met een weg naar Koewala-Gighen, »strekt zich eene groote vlakte uit. Aan het noordelijk »uiteinde van die vlakte vindt men de kampongs »Bedoek en Penajoeng en *in het zuiden eene versterkte »positie des vijands aangewezen, die aan de overzijde der »Atjeh verlengd, de messigit aan de oostzijde door hare »werken als een halve maan omringt. 't Zuidelijkste ge- »deelte van die werken dekt tevens het noorder front van »den kraton.*"

En verder: »Midden voor het noorder-front" (van den kraton) »staat een hooge katapang (waarschijnlijk de boom, waarvan vroeger gesproken is) en de uitgang »aldaar wordt door een drooge gracht met een dubbele »rij randjoes gedekt, terwijl de linkervleugel van de »versterkte positie, welke de missigit omringt, dit »vermoedelijk front van aanval tevens tot voorwerk »strekt."

De mededeelingen van kolonel Gerlach waren gegrond, behalve op eene kaart van het terrein des oorlogs nabij de hoofdplaats van Atjeh, door de expeditionaire verkennings-brigade opgenomen, op aanwijzingen en inlichtingen van inlandsche berichtgevers, in de laatste dagen vóór het schrijven van zijn opstel ontvangen.

Met *zekerheid* kan dus gezegd worden, dat Lemboe en de missigit versterkt waren, lang voor den aanvang der 2e expeditie. Toch hebben Brutus c. s. niet ge-

schroomd te verklaren, dat Lemboe en de Missigit niet versterkt zouden zijn gevonden, wanneer ze een paar dagen vroeger waren verkend geworden.

Bovendien, — en ook dit verzwijgen zij — is nog daags voor den aanval op 6 Januari 1874 gepoogd de werken voor de missigit te verkennen (kapitein VAN DAALEN nam daaraan deel), maar ten gevolge van het dicht begroeide terrein zonder gevolg.

En nu de brug. Het bivak Penajoeng werd den 21en December 1874 betrokken en »tot gemeenschap tusschen de beide oevers werd eene tijdelijke brug over de rivier geslagen," dit lees ik in »De oorlog Nederland—Atchin" bladz. 157, terwijl op bladz. 169 van dat werk omtrent het voorgevallene op den 3en Januari 1874 o. a. wordt gezegd: »Daar de brug, die door de genie over de rivier was geslagen, door de bandjirs van de laatste dagen vernield was, werd onder toezicht van den luitenant ter zee 2e klasse VAN DER MANDELE, 1e officier van de *Borneo*, een gierpont daargesteld, die zeer goed voldeed."

Ziedaar door voorbeelden gestaafd welk vertrouwen moet worden gesteld in het schrijven van Brutus c. s. Is 't niet vreemd, dat niemand van hen, die deelnamen aan de 2e expeditie, optrad om aan te toonen hoe ten nadeele van Generaal VAN SWIETEN kennelijke onjuistheden door zijne tegenstanders als waar werden voorgesteld?

Penajoeng werd den 21en December 1873 bezet en de verkenning tot het opsporen der grasvlakte langs de rivier, — niet tot het nemen van Lemboe, want dit lag niet in de plannen van den opperbevelhebber — vond plaats op den 25en, omdat het in de eerste plaats noodig was de legerplaats behoorlijk in te richten. — Pekan Badak wordt den 31en December 1875 bezet en de verkenning naar de kloof Beradoean, een duizendtal meters verder, vindt eerst plaats op den 5en Januari 1876, omdat het noodig was, alvorens Pekan Badak tot eene ver-

sterking in te richten en de gemeenschap over Sinangri naar Oleh-leh te verzekeren.

Iemand, die het voorbeeld van Brutus en zijne geestverwanten wenschte te volgen, zou dus, omdat van den vroegeren toestand dier kloof niets is bekend geworden, met meer regt dan zij kunnen zeggen: »met *zekerheid* kan worden aangenomen, dat, wanneer men de kloof Beradoean nog denzelfden dag van het bezetten van Pekan Badak had laten onderzoeken, de doortogt gelukt en Koerong Raba 18 dagen vroeger zou bereikt zijn".

Zoo even is door mij aangetoond, dat na het bezetten van Pakan Badak 18 volle dagen noodig waren om het $1^3/_4$ uur gaans van daar gelegen Koerong Raba te bereiken. — Is het den Generaal PEL mogen gelukken later spoediger vooruit te komen dan Generaal VAN SWIETEN tijdens zijn marsch van Pedro punt naar Penajoeng (drie uren gaans) in tien dagen, of Generaal VERSPIJCK bij het omtrekken van den kraton (30 minuten in twee dagen)? Daaromtrent geven de rapporten en de dagbladen de noodige inlichtingen.

Den 19en Januari 1876 werd te Koerong Raba gebivakkeerd; hoofden werden opgeroepen, zieken en krijgsgevangenen overgevoerd naar Oleh-leh; den 20en een stoomer gezonden naar Kloewang; den 21en eene verkenning gemaakt naar kloof Djempit; den 22en eene verkenning naar kloof Beradoean; den 23en werden zieken per stoomer overgevoerd naar Oleh-leh en den 24en de marsch naar Pekan Badak door de kloof Beradoean aangenomen. Vijandelijkheden werden op dien geheelen tocht niet gepleegd. De houding der bevolking was bevredigend; de gelegenheid om al wat den marsch te veel kon vertragen over zee te verzenden, had zich dagen te voren voorgedaan; de troep was op weg naar een bekend terrein en de marsch ging dan ook vrij spoedig, dat wil zeggen: men maakte, op de kaart gemeten, $52^1/_2$ minuut per dag.

Den 25, 26 en 27 werd rust gehouden, maar den 28 Januari begonnen de operatien tegen de IX moekims.

Zoo als reeds vroeger is aangemerkt, werden daartoe andere korpsen gebezigd dan die den togt naar de IV moekims hadden gemaakt.

Men bivakkeerde dien dag in en om Empeh Bleng ± 6500 meters = 72 minuten van Pekan Badak.

De weg, die van laatstgenoemde plaats gevolgd werd, liep over Djempit ± 2700 meters van Pekan Badak, en was sedert een maand in ons bezit.

Eene kolonne trok door den bergpas Glitaroen en moet, op de kaart gemeten, een afstand van ongeveer 1 uur en 45 minuten, gerekend van Boekit Laboen, hebben afgelegd.

Men had dien dag veel tegenstand ondervonden, twee mindere militairen waren gesneuveld, een officier en twee mindere militairen gewond.

Den volgenden dag werd *gerust*. — Ware het mijn doel te critiseeren, zooals de bestrijders van Generaal van Swieten gedaan hebben (1), dan zou hierop moeten volgen: met *zekerheid* kan gezegd worden, dat wij, door het behaalde succes op den 28 niet denzelfden dag te vervolgen en zelfs den 29 te laten verloren gaan, ons moedwillig blootstelden aan den hevigen tegenstand op den 30 bij het oprukken tegen de kampongs in het Daroesche, waarbij 19 mindere militairen werden gewond. Die kritiek zou echter niet minder onbillijk zijn, dan die van Brutus en zijne geestverwanten, omdat bij het beoordeelen van oorlogs-handelingen moet worden nagegaan of de omstandigheden toelieten de lessen der krijgskunst in hun vollen omvang toe te passen. — En wanneer men weet, dat Generaal Pel om zijne troepen van het noodige te voorzien met niet minder bezwaren moest kampen als vroeger Generaal van Swieten, en dat het bij de thans besproken wordende

(1) Brutus over het niet laten onderzoeken der strandlinie op denzelfden dag der overwinning van den 14 December.

operatien o. a. is voorgekomen, dat de troep, die men gedurende den loop van den dag slechts een half ration levensmiddelen had kunnen verstrekken, den volgenden morgen zonder voeding op marsch toog, dan komt men tot de overtuiging, dat Generaal PEL wel zijne goede reden zal hebben gehad om den 29en te blijven bivakkeeren. Maar tevens komt men, dit wetende, tot het besef hoe onjuist iemand, die tot de hevigste bestrijders van Generaal VAN SWIETEN behoorde, de zaken wel moet hebben ingezien, toen hij eenige maanden voor den aanvang der laatste expeditien van Generaal PEL aan ieder die het hooren wilde vertelde:

»De onderwerping der Atjenezen is de gemakkelijkste »zaak ter wereld. Een paar duizend man onder een »flink bevelhebber zijn daartoe volkomen voldoende. Er »valt niets anders te doen dan in den rug van den vijand »te ageeren en alles te vuur en te zwaard te vernielen »en te verdelgen. Koelies kunnen daarbij ontbeerd »worden. Krijgt men behoefte aan levensmiddelen, dan »heeft men niets anders te doen dan even *aan te gieren* »bij een onzer posten om onmiddelijk van al het noo»dige voorzien te worden". Immers zijn onze krijgers gedurende den marsch door de IX moekims nooit verder dan 7500 meters, nog geen 1½ uur gaans van onze posten-linie verwijderd geweest. Meesttijds hebben zij zich echter dichterbij bevonden. — En toch ging de proviandeering gepaard met bezwaren, als zooeven werden beschreven.

Den 31 Januari 1876 werden de kampongs en missigit Oleh Soesoe met een verlies aan gesneuvelden van één dwangarbeider, en aan gewonden van twee mindere militairen, één koelie en twee paarden, genomen. Men kwam tot Lantermey ± 2500 meters (ongeveer ½ uur gaans) ver, en bivakkeerde. Behoudens een paar kleine verkenningen naar Lamrong ± 3000 meters (ruim ½ uur gaans) en Lam Koenjit ± 1600 meters (ruim ¼ uur gaans) en het halen van vivres,

werd den 1 Februari rust gehouden. Bij de verkenningen waren vier mindere militairen gewond.

Lam Koenjit werd den 2 Februari zonder tegenstand genomen en bezet. Later sneuvelde hier één minder militair en werden er drie gewond. Ook de hoogten voor Lamrong werden dien dag met verlies van één gewonde mindere genomen en bezet.

Den 3 Februari kwamen kampong Toeram ± 1200 meters (ruim 13 minuten gaans) en Atoa ruim 2000 meters (22 minuten gaans) van Lam Koenjit in ons bezit. De tegenstand was hevig; de verliezen bedroegen één gesneuvelde en 8 gewonden, allen mindere militairen; later werd ook de missigit Biloel, doch zonder tegenstand, bezet. Altijd volgens de schetskaart van Groot Atjeh ligt Biloel 1000 meters = ongeveer 11 minuten gaans van Atoa.

Den 4 werd Lamrong ruim 3000 meters (± 35 minuten gaans) van het op 31 Januari genomen Lamtermey) genomen en bezet, en Atoa ± 5000 meters = 55 minuten gaans van Lamrong verbrand. Zwaar gewond werden kapitein VAN DER KRUK, der artillerie, die den volgenden dag overleed en een mindere militair.

Kaijoe Loh ± 2000 meters = 22 minuten van het dien morgen verlaten bivak werd den 5, even als Lambaroe, na weinig tegenstand genomen en verbrand, waarna werd voortgerukt naar Pagger Ajer, 3200 meters = ruim 35 minuten gaans van Kaijoe Loh.

Van uit Pagger Ajer werd op den 6 eene verkenning gedaan naar de Atjeh-rivier, waarbij negen mindere militairen licht gewond werden. — Pagger Ajer werd verbrand en de kolonne bivakkeerde te Longbatta Missigit, sedert ruim een jaar in ons bezit, en 5500 meters (een uur gaans) van Pagger Ajer, om den volgenden dag binnen den kraton te komen.

Trekt men eene lijn van Pekan Badak naar Biloel, van Biloel naar Pagger Ajer en van Pagger Ajer naar den kraton, dan ziet men, dat in de 11 dagen, die de

troepen ditmaal te velde waren, zijn afgelegd ongeveer 4 uren gaans of ± 22 minuten daags. Wat blijft over van de bezwaren tegen het niet met kracht vervolgen des vijands, die de tegenstanders van den Generaal VAN SWIETEN in hunne bittere vijandschap zoo breed uitmaten?

Na zijne terugkomst in den kraton ziet de Generaal PEL zich verplicht de voortzetting der vijandelijkheden tot den 13 Februarij te staken. »Zeven dagen van »volslagen werkeloosheid, en zonder eene enkele offen»sieve beweging" (zou Brutus zeggen), »niettegenstaande »door het debarkeren van het 12e bataillon infanterie »de geheele expeditionaire macht, zegge 7000 man »infanterie en 3 batterijen artillerie, zich op het terrein »bevonden".

Maar evenals vroeger toen het den Generaal VAN SWIETEN betrof, zou Brutus zich, zoo sprekende, ook thans vergissen. Hij zou namelijk vergeten, dat, al was ook een bataillon versche troepen beschikbaar, de overige krijgers dienden uitterusten van de gedurende een veertigtal dagen geleden vermoeijenissen; dat de cholera bleef woeden en de sterfte zeer groot was; dat de koelies nog veel meer dan de soldaten hadden geleden; dat van de laatste een gedeelte in 't hospitaal lag, een ander gedeelte geëvacueerd en weer een ander gedeelte kwartier-ziek was en dat ook het materieel voorziening behoefte.

Den 13 Februari 1876 togen de 3 kolonnes, die in de XXVI moekims zouden ageeren, op marsch. — Na veel tegenstand ondervonden en twee sterke bentings genomen te hebben, kwam men tot Pango, volgens de kaart van het terrein des oorlogs, in eene rechte lijn, ongeveer 40 minuten gaans van den kraton. De verliezen bedroegen 3 gesneuvelde en 10 gewonde militairen.

Den 14en werd voortgerukt langs de Atjeh-rivier. De kampongs Miroe en Lantermey, met de bij de laatste gelegen missigit, werden na veel tegenstand genomen.

Twee mindere militairen sneuvelden, twee officieren en 10 man werden gewond.

Van de 4 halve bataillons, die ageeren, wordt het 13e dien dag, tengevolge van het treurig wedervaren van het detachement onder kapitein van Swieten, gezonden tot het bezetten van Kaijoe Loh.

Den 15en wordt voortgerukt tot Tjapoetoe, die benting na hevigen tegenstand genomen en bezet, en teruggekeerd naar Pango, 2400 meters van Tjapoetoe. De kampongs Tjapoetoe, Lantermey en Miroe werden in de asch gelegd. Een mindere militair sneuvelde, twee officieren en 21 mindere militairen werden gewond.

De operatien worden nu weder gestaakt om den 22 Februari, dus zeven dagen later, te worden hervat. Het voortdringen in oostelijke richting is opgegeven, en het object is Koeala Gighen. Afstand ± 10000 meters = bijna twee uren gaans. De marsch gaat langs onze posten-linie. — In den avond van den 24 sterft de onvergetelijke Pel; de macht onder zijn onmiddelijk bevel bedroeg toen nog ± 700 man. — Versterkt met het 8e bataillon, dringt luitenant-kolonel Engel den volgenden dag door en bereikt den 26en Koeala Gighen. — De twee uren gaans van Pango tot Koeala Gighen vereischten dus voor een drietal bataillons met de noodige artillerie, zonder anderen nasleep dan 't geen noodig was voor onmiddelijke behoeften, vier dagmarschen. — Generaal van Swieten met ongeveer 10000 hoofden en al 't geen noodig was voor eene massa van die sterkte, geland op eene toen geheel vreemde kust, had drie dagen noodig om zich van uit het bivak te Moesapi naar het bivak te Penajoeng, een afstand van een uur gaans, zamen te trekken. — Generaal van Swieten vorderde 20 minuten gaans per dag; de kolonne, die van Pango naar Koeala Gighen marcheerde, 30 minuten.

Zullen de tegenstanders van Generaal van Swieten ontkennen, dat de tien minuten gaans per dag, die

de tweede expeditie minder vooruit kwam, ruimschoots werden opgewogen door de meerdere bezwaren, die de Generaal VAN SWIETEN met zijne twee brigades moest overwinnen?

Onder de bestrijders van Generaal VAN SWIETEN bevinden zich personen, die zich niet weinig laten voorstaan op hunne kennis van Indische krijgshandelingen. Wisten dezen niet wat het zeggen wil zich met eenige duizende krijgers te bewegen in een land, waar alles moet worden medegesleept, waar van de bevolking niet de minste hulp wordt ondervonden, waar geene andere vervoermiddelen dan koelies ten dienste staan en waar wegen vervangen worden door moerassen en nipaboschen? Was het eerlijk, als punten van vergelijking te nemen expedities, waarbij een gedeelte der bevolking ons als lastdragers en gidsen ten dienste stond, of waarbij voor de betrekkelijk kleine patrouilles, die werden uitgezonden, veeltijds kon gebruik gemaakt worden van de prachtige waterwegen, die het land overal doorsneden? Hadden de krijgskundigen, die den Generaal VAN SWIETEN zoo hard veroordeelden, o. m. nooit een blik geslagen in de geschiedenis van den Amerikaanschen oorlog door den Graaf van Parijs? Zoo ja, merkten zij dan niet hoe vele voordeelen in een land, waar geene wegen in den Europeeschen zin des woords bestaan, rivieren opleveren voor de approviandeering van het leger; hoe de bevelhebber, op een terrein van dien aard oorlog voerende, vóór alles moet overwegen hoe ver de krijgsmacht zich van den gemeenschapsweg, (voor den Generaal VAN SWIETEN eerst alleen de zee, later ook de rivier) kan verwijderen, zonder staking in den aanvoer van het noodige te vreezen te hebben, en hoe de Generaal VAN SWIETEN dus volkomen gelijk had van af Pedro punt langs het strand voorwaarts te gaan, om zich van de rivier meester te maken, instede van als een dolle man op den kraton aan te rukken? — Hadden zij, onbekend met Indische

terreinen en toestanden, uit dat werk niet gezien hoe in Amerika 2000 voertuigen, getrokken door 12000 trekdieren, noodig waren, (1) om *alleen de vivres* voor een leger van 100,000 man tot op twee dagmarschen afstands van de debarkements-plaats aan te voeren, en dat het juist die moeijelijkheden zijn, die maken »*dat in Amerika de verdediging gemakkelijk, maar daarentegen de aanval moeielijk is en groote bezwaren oplevert, in tegenstelling met Europa, waar over het algemeen de aanval voordeeliger is dan de verdediging?*"

Denkelijk niet, want hadden zij daarvan kennis gedragen, dan zouden zij misschien begrepen hebben hoe onbillijk zij waren, toen zij Generaal VAN SWIETEN, die instede van met de 200 voertuigen en 1200 trekbeesten, die hij volgens de opgave van den Graaf van Parijs, alleen om zijne ± 10000 koppen voor twee dagen van vivres te voorzien, zou hebben noodig gehad, zich door een terrein vol hindernissen, zonder ander vervoermiddel dan 2400 koelies bewoog, ten laste legden, dat hij van Pedro punt naar de Atjeh-rivier spoediger zou hebben kunnen vooruit komen.

Misschien ook zouden zij, dat gelezen hebbende, reeds vóór het bewijs, door de laatste operatien van Generaal PEL geleverd, tot de overtuiging zijn gekomen, dat de woorden »snel vervolgen", »den vijand geen rust laten," »gebruik maken van de behaalde voordeelen", phrasen zijn, geschikt tot misleiding van 't groote publiek, maar voor hem, die nadenkt en de omstandigheden overweegt, al bijzonder weinig beteekenende. — »Misschien" zeg ik en niet zonder reden. De heer W. A. VAN REES, oud Indisch Officier en bekend schrijver over Indische militaire toestanden, heeft zich immers wel laten verleiden in het *Vaderland* voor te stellen om met sterke kolonnes in de richting van Toenong op te rukken, die beweging te ondersteunen

(1) Dus in een terrein, bruikbaar voor wagens of karren.

door schijn-bewegingen op zijwaarts gelegen punten, *snel*, *doortastend* en *voortvarend te handelen*, en wat niet al meer; alles fraai op 't papier, maar onuitvoerbaar, omdat de bewegingen der onzen verlamd worden door onze afhankelijkheid van het niet voldoende transportwezen.

Den 24 Januari 1874, juist 47 dagen na de landing bij Pedro punt, viel Atjehs kraton. — »Te laat," hebben de tegenstanders van Generaal VAN SWIETEN gezegd, »de kraton had reeds den 8 of 9 Januari genomen kunnen zijn." Volgens hen had de beweging naar de zoogenaamde Taman Goenongang reeds den 7en, dadelijk na het nemen van de messigit, kunnen geschieden, en den volgenden dag den kraton kunnen omgetrokken worden. Omstandig werd door mij op grond van feiten, in de »*Nieuwe Amsterdamsche Courant*, *Algemeen Handelsblad* van 12 Januari 1875 (1) aangetoond hoe deerlijk de bedillers der handelingen van Generaal VAN SWIETEN zich vergissen.

Wederlegd is 't geen ik schreef niet. De critici hebben eenvoudig gezwegen en zijn doorgegaan met kloppen op 't zelfde aanbeeld, alsof niet overtuigend was in 't licht gesteld hoe zij mistastten.

Op grond van officieële bescheiden toonde ik toch aan, dat er den 7en geen spraak kon zijn van het nemen van de zoogenaamde Taman of lustplaats, omdat het nemen van die stelling eerst den 11en door Toekoe Nek werd aangeraden, waarop dadelijk tot de operatie, die reeds den volgenden dag plaats vond, werd besloten. Even zoo wees ik aan, dat het omtrekken van den kraton eerst den 16 Januari weder door Toekoe Nek, die Nja Hoessin als gids zou beschikbaar stellen, werd in overweging gegeven. — Of bedoelde ~~deze~~ soms, dat het nemen van de Taman en het omtrekken van den kraton zonder de tusschenkomst van Toekoe Nek even

1) Zie 't *Bataviaasch Handelsblad* van 5 Maart 1875, waarin het opstel werd overgenomen.

goed had kunnen geschieden? — In dat geval veroorloof ik mij hen te verwijzen naar 't geen omtrent het terrein ten Westen en Zuiden van den kraton bekend was.

Vooreerst dus op het rapport der op 12 April 1873 tijdens de eerste expeditie tegen Atjeh ten westen van den kraton uitgezonden verkennings-kolonne, die het bericht bracht: »dat — had men al inderdaad op het »einde van den marsch tusschen geboomte en struiken »door, in de verte muurwerken en wallen ontwaard, »waarschijnlijk tot den kraton behoorende, — het ge»heele doorloopen terrein zoodanig met dubbele heggen »en terreinhindernissen was doorsneden, dat een ge»regeld oprukken langs die zijde met groote bezwaren »zou gepaard gaan." In de tweede plaats op het rapport der op den 15 April 1873 uitgezonden verkennings-kolonne, die almede rapporteerde, »dat het »doorloopen terrein ten westen van den kraton voor »den aanval ongeschikt was."

Eindelijk nogmaals op het in de *Tijdspiegel* van Januari 1874 no. 1 geplaatste opstel over de eerste expeditie tegen Atjeh van Kolonel GERLACH, waarin men op grond van de berichten en aanwijzingen, door het bureau van krijgstoerustingen ontvangen, van verschillende berichtgevers leest:

»Op ongeveer 140 à 150 meters afstand van de »oostelijke grens (des kratons) stroomt de Koerong Daroe »aan de Noordzijde naar binnen, loopt evenwijdig aan »die oostelijke grens in zuidelijke richting voort, wendt »zich dan, op een vijftigtal meters van en evenwijdig aan »de zuidelijke gracht van den kraton, naar het westen »en verlaat den vierhoek aan die zijde, met een bocht »langs de daar ter plaatse van steen opgetrokken kotta »Petjoet, om zich daarna in de rawahs te verliezen. »*Deze moerassen, die zich tot dicht bij de zuider buiten»gracht uitstrekken, zijn bij vloed voor kleine schuiten be»vaarbaar.*"

Een terrein, langs 't welk een geregeld oprukken met groote bezwaren zou gepaard gaan en ongeschikt voor den aanval, om ten slotte te stuiten op rawahs, waarin de Koerong Daroe zich verliest, en welke moerassen, *die zich tot dicht bij de zuider buitengracht* uitstrekken, bij vloed bevaarbaar zijn voor kleine schuiten. Zie daar de gegevens, die Generaal van Swieten ten dienste stonden en met welke hij, vóór van Toekoe Nek betere inlichtingen ontvangen waren, had moeten besluiten tot het nemen van kotta Petjoet en 't omtrekken van den kraton. — Toch hebben Brutus met zijne geestverwanten, die zich wel wachtten van die gegevens melding te maken, geloof gevonden bij een groot deel der natie.

Schreit het niet ten hemel, dat men om eene reputatie af te breken, zoo kan handelen? — Of is 't voldoende de waarheid te zeggen, maar niet de geheele waarheid?

Nog iets. — Na het nemen van de missigit was het Generaal Verspyck, die belast werd met het nemen der maatregelen, die ten gevolge van dat succes moesten genomen worden. Generaal Verspyck, laatstelijk chef van het bureau van krijgstoerustingen, daargesteld met het oog op de tweede expeditie tegen Atjeh, moest meer dan iemand bekend zijn met 't terrein om en bij den kraton. Heeft die generaal-officier, in de missigit bevelvoerende, eenige voorstellen gedaan om Kotta Petjoet (de Taman) te nemen of, vóór Toekoe Nek gesproken had, in overweging gegeven den kraton om te trekken?

Zeker zou hij dit niet verzuimd hebben. Maar — het versterken en bewapenen van den missigit op den 8en, het op den 9en voorschrijven aan de kommandanten der artillerie en genie om een geregeld plan van aanval van den kraton te maken, het voornemen tot eene verrassing van den kraton in den nacht van den 9en op den 10en, waartoe Generaal Verspyck in de missigit kwam en eindelijk het vaststellen op den 15

Januari, dat de genie een plan zou maken om de westelijke zijde van den kraton bedekt te naderen, bewijzen duidelijk, dat dit niet het geval is geweest. Toch vonden de vijanden van Generaal VAN SWIETEN geloof, toen zij beweerden, dat de omtrekking van den kraton vroeger had kunnen plaats hebben.

De waarheid is volgens Brutus: »dat Generaal VAN SWIETEN in November 1873 naar Atjeh stevende met 2900 dwangarbeiders; ± 450 sappeurs en genie werklieden en ± 200 vesting-artilleristen. —Daarbij kwamen in December 700 dwangarbeiders van Batavia en Padang. Later werden wel is waar zieken en uitgeputten teruggezonden, doch ook deze weder gedeeltelijk aangevuld, zoodat men in de maanden December, Januari en Februari over ruim 3500 dwangarbeiders en 600 vesting-artilleristen en sappeurs kon beschikken.

Aannemende, dat van dit getal $^1/_3$ wegens ziekte en sterfte weg viel, dan bleven nog altijd 2500 dwangarbeiders en 400 sappeurs en vesting-artilleristen over, waarvan wel een gedeelte kon worden afgezonderd om de goederen, die van het strand werden aangevoerd, te vervoeren, zoodat de soldaten niet alles behoefden te doen.

Dat de Generaal VAN SWIETEN, na aftrek der mandoors, die alleen toezicht houden, met niet meer dan 2400 dwangarbeiders te Pedro punt debarkeerde, heb ik reeds vroeger aangetoond. Wat betreft de bovenstaande, door Brutus medegedeelde cijfers, de werkelijke waarheid is anders als hij opgeeft.

Omstreeks den 18 November 1873 werden aan boord der voor de expeditie bestemde trantportschepen gezonden:

Datum.	OMSCHRIJVING.	Mandoors.	Dwangarbeiders.
	Geëmbarkeerd.		
18 Nov. 1873	Uit de 1 militaire afdeeling.	45	1067
	» » 2 » »	43	927
	» » 3 » »	34	776
	Zamen......	122	2770
	Daarbij kwamen:		
24 Dec. »	Van Batavia..............	25	475
27 » »	» Padang.............	14	406
13 Febr. »	» Batavia.............	8	124
	Zamen......	169	3775

Die 169 mandoors en 3775 dwangarbeiders bleken bij eene op den 9 Maart 1874 gehouden monstering te zijn verminderd tot op 149 mandoors en 2031 dwangarbeiders. In een tijdsverloop van 111 dagen bedroegen dus de verliezen 20 mandoors en 1744 dwangarbeiders.

Van die 111 dagen waren op den 31 Januari 1874 verloopen 75, en zonder twijfel waren de ontberingen en dus ook de ziekten en sterfte in den eersten tijd der expeditie het grootst. Aannemende echter, dat zij steeds gelijken tred hebben gehouden, dan moet de vermindering op 31 Januari 1874 reeds hebben bedragen 13 mandoors en 1180 dwangarbeiders. Tevens moeten op die dagteekening nog afgetrokken worden de 8 mandoors en 124 dwangarbeiders, die eerst den 13en Februari 1874 arriveerden.

Op den 31 Januari 1873 konden dus beschikbaar blijven 138 mandoors en 2471 dwangarbeiders. — Maar op de 2031 dwangarbeiders die op den 9 Maart present waren, telde men 438 kwartierzieken. Volgens die verhouding moet het aantal kwartierzieken op den 31 Januari 1874 hebben bedragen 532. In stede van de 2500 dwangarbeiders die Brutus op den 31 Januari

en einde Februari beschikbaar vond, waren er dus op eerstgemelden datum slechts 1939 en, op gelijke wijzè rekenende, ultimo Februari slechts 1692. — Ziedaar de waarheid van Brutus.

De uitdrukking van Brutus: »De soldaten moesten dus niet alles doen," na juist op de sappeurs en vesting-artillerie te hebben gewezen, als te gebruiken voor 't transportwezen, zou bijna doen gelooven, dat hij sappeurs en vesting-artilleristen niet als soldaten beschouwd. Wel vereerend voor die vesting-artillerie, welke volgens den Generaal VAN SWIETEN steeds met de veld-artillerie wedijverde om hare taak loffelijk te volbrengen, en die door de voorname rol, die 't positie-geschut had vervuld, onder alle omstandigheden den zwaarsten arbeid verrichtte. En niet minder vereerend voor de genie en de kompagnien sappeurs en mineurs, die zich niet minder voortreffelijk van hunne taak kweten, onvermoeid, ondanks het afmattende klimaat, in het verrichten van zwaren arbeid, niet zelden onder bereik van het vijandelijk vuur.

De waarheid is, dat de vesting-artillerie en de sappeurs, die beiden reeds zoo veel geleden hadden, na het nemen van den kraton wel wat anders te doen hadden als 't werk der bannelingen uittevoeren, of rekent Brutus voor niets het ontwapenen van de frontbatterij, waarmede men reeds den 26en Januari begon, het maken van wachthuizen in en bij den kraton, het ontwapenen der missigit en het doen springen harer muren, het daarstellen van barakken voor het 6e bataillon infanterie, het opruimen van den kraton, het ontwapenen der rivier-batterij, het vereenigen en buiten den kraton brengen van het vijandelijk geschut en het aanleggen van een breeden weg van de hoofdpoort van den kraton tot aan de rivier, allen werkzaamheden, die tusschen den 26 Januari en 6 Februari moesten geschieden?

De waarheid is dus, dat het denkbeeld om de sap-

peurs en vesting-artilleristen, ja zelfs de nog overgeblevene van de 250 vrije genie-werklieden, die de expeditie vergezelden, te gebruiken tot het opslepen van vivres en al wat meer noodig was, alleen kon opkomen in het hoofd van iemand, die al wat mogelijk is te zamen bracht om het niet deskundig publiek op een dwaalspoor te brengen of het bevooroordeelde publiek genoegen te doen.

Ten einde in de behoefte aan werklieden te gemoet te komen, had Brutus ook nog gebruik willen maken van de hulptroepen van Mangkoe Negoro en Pakoe Alam, die den 15en Februari 1874 naar Java werden teruggezonden.

Een oud zee-officier, samensteller eener vrij goede compilatie van al 't geen tegen Generaal VAN SWIETEN is geschreven, iemand die dus niet eens kan bogen op gede verdienste werk van eigen vinding te hebben geleverd, maar die er toch niet tegen opzag zich op te werpen als vertegenwoordiger van het denkend deel der natie, heeft niet vergeten ook dàt na te praten.

Dat die legioenen bij den aanvang der expeditie slechts 205 minderen telden, die tijdens het nemen van den kraton reeds aanmerkelijk moesten zijn verminderd, zoodat die hulp, al had men ze kunnen aanwenden, al bijzonder weinig zou hebben beteekend, hebben beiden verzwegen.

Maar bovendien kon het Brutus niet onbekend zijn, dat het bij de expeditie aanwezig zijn der troepen uit de Vorstenlanden eene meer staatkundige dan krijgskundige beteekenis had; dat zij gedurende den loop der expeditie hoofdzakelijk tot het betrekken van eerewachten waren aangewend, en dat met zorg alles moest vermeden worden wat hunne licht kwetsbare gebieders aanstoot zou kunnen geven. — Hen te gebruiken, zooals Brutus dat wilde, zou stellig een der grootste politieke fouten zijn geweest, die hadden kunnen begaan worden; hen na het nemen van den kraton naar Java terug te zenden strookte daarentegen met eene gezonde staatkunde.

Door dat te erkennen zou Brutus echter een wapen tegen den Generaal van Swieten uit de hand hebben gegeven. Liever nog dan het laatste, vond hij het wenschelijk den schijn op zich te laden van volkomen onbekendheid met onze verhouding tot de vorsten op Java.

Ongeveer 1900 valide dwangarbeiders, voor zoover namelijk menschen die gedurende een paar maanden nacht en dag tot het verrichten van zwaar werk zijn in de weer geweest, valide kunnen genoemd worden, kunnen dus einde Januari 1874 te Atjeh aanwezig zijn geweest. Maar van die dwangarbeiders was een gedeelte noodig op de ziekenschepen, een ander gedeelte in de ambulances, weder een ander gedeelte in de magazijnen, nog weder een ander gedeelte bij de drie veldbatterijen (1), dan wel ten dienste der intendance en der genie tot het lossen, overladen, weder lossen en opvoeren van vivres en benoodigdheden; eindelijk een niet gering aantal in de keukens en als waterdragers.

Men voege dat alles eens samen, overwege daarbij dat den 6en Mei 1876 uit Kotta Radja aan den *Java-Bode* werd geschreven, dat van het getal dwangarbeiders, numeriek vermeld als het cijfer van 2000 te overschrijden, dagelijks gemiddeld niet meer dan 120 uitkwamen om vivres naar de posten te brengen; ga eens na hoe moeielijk het den Generaal Pel, met de magazijnen in den kraton en te Oleh-leh achter zich, is gevallen om vooruit te komen, en vrage zich daarna af, met hoeveel kennis van zaken en na hoeveel doordenken zij hebben geschreven, die, schermende met de regels der krijgskunst, den Generaal van Swieten hebben te laste gelegd, dat hij na het nemen van den kraton, onderwijl de cholera weder met vernieuwde hevigheid woedde, den vijand niet snel (sic) vervolgde.

(1) Behalve de koelies, benoodigd voor de kookketels en levensmiddelen, zijn, wanneer de batterij *met paarden* uitrukt, voor ééne geheele batterij noodig 4 mandoers en 76 koelies.

»Van den 24 Januari tot den 6 Februari werd er »niet *met de troepen* gewerkt, alleen met de sappeurs »en eenige vesting-artilleristen, met de koelies en »dwangarbeiders. De troepenmacht bestond uit 6000 »man infanteristen en drie bergbatterijen. Neem aan, »dat er $^1/_3$ door ziekte onbruikbaar was, dan bleven »er toch nog 4000 man infanteristen en 2 bergbatte»rijen over om den vijand te vervolgen." — Zoo schreef Brutus in de *Arnhemsche Courant.* Prachtige redenering. — Koelies, dwangarbeiders, sappeurs, vesting-artilleristen, in één woord alles wat volgens Brutus voor het transport moest dienen, was aan het werk, — Brutus erkent het zelf— maar de beschikbare troepen hadden moeten oprukken. — Oprukken zonder levensmiddelen, ambulance of krijgsbehoeften? In welke richting? hoever? Den kraton, die pas genomen was, aan zijn lot overlatende? Het bivak Penajoeng met hospitalen en magazijnen onbewaakt latende? De koelies, dwangarbeiders, enz. zonder bescherming latende arbeiden? Oprukken zonder daartoe de middelen te bezitten, met de kans dat men, waagde men daartoe eene hopelooze poging en gelukte het op eenigen afstand van het bivak te komen, men bij zijne terugkomst de zieken vermoord, de magazijnen vernield zou vinden? Of had maar een gedeelte der beschikbare macht moeten oprukken? — Brutus zegt het niet; hij spreekt van de geheele 4000 man infanterie en de veldartillerie. Ik wil echter aannemen, dat dit zijne bedoeling is geweest. — Maar ook dàt was onmogelijk, om de eenvoudige reden dat ook daarvoor de transportmiddelen ontbraken en bovendien, — de tocht van Generaal Pel heeft het weder bewezen — »omdat het vervolgen des vijands, gelijk de regelen der »krijgskunst dat na eene overwinning voorschrijven, »in Indie onmogelijk ver buiten de grenzen van het slag»veld kan worden voortgezet. In zulke woeste en »onbegaanbare terreinen als hier worden aangetroffen, »weet een inlandsche vijand, die noch geschut, noch

»veldtros met zich voert, zich zoo spoedig onzichtbaar »te maken, dat alle pogingen om hem te achtervolgen »ijdel worden." (1)

De Generaal VAN SWIETEN deed wat hij kon. Den 25 en 26 Januari liet hij de vermoeide troepen rusten, vooral met het oog op de cholera, en den 27 en 29 Januari werd door verkenningen het terrein om den kraton onderzocht. — Dit, maar ook niet meer dan dit, kon geschieden, omdat de troepen, die daarvoor werden aangewezen, vóór het uitrukken aten, en vermits de zekerheid bestond, dat ze na weinige uren zouden terugkeeren, slechts een ration brood en jenever behoefden mede te nemen.

Een der grieven tegen den Generaal VAN SWIETEN is geweest, dat hij het op die dagen, en op den 12en en 16en Februari in onze handen gevallen terrein niet liet bezetten; met andere woorden, dat hij niet dadelijk het later in werking getreden posten-stelsel heeft toegepast. Generaal PEL — zoo is later gezegd — heeft immers al die stellingen, die reeds vroeger in ons bezit waren geweest, ten koste van bloed en menschenlevens moeten hernemen!

Zij, die zoo redeneeren, zien over het hoofd, dat èn volgens de opvatting van den Generaal VAN SWIETEN, èn volgens die van het opperbestuur, na raadpleging en in overeenstemming van den Raad van State, het er in de eerste plaats op aan kwam, in Atjeh Proper eene versterking op te richten, en zich zóó te vestigen, dat ieder zag dat het voor altijd was. (2)

Dat doel nu kon niet bereikt worden door versnippering van macht, omdat bij gebrek aan andere werklieden de soldaten noodig waren tot het zoodanig versterken van den kraton, dat men later een gedeelte der troepen naar Java kon doen terugkeeren, zonder dat het den vijand mogelijk zou zijn ons te noodzaken

(1) WEITZEL.

(2) Bladz. 10. Koloniaal verslag van 1874.

die pas veroverde stelling weder te verlaten. — De eer onzer vlag was gered. — Nederland had getoond, de sterkte waarvoor het eens het hoofd stiet, te kunnen nemen.

Nu was het zaak zich niet verder uit te breiden dan strookte met onze middelen. Niet de middelen van 't oogenblik, maar die van de toekomst. — Ieder plekje gronds, te veel bezet, zou ons op tal van menschenlevens en tonnen schats te staan komen.

Op dat oogenblik moest de strekking zijn de onderhoorigheden op onze hand te krijgen, Atjeh-proper te isoleeren, zijne bevolking telkens den kop te doen stooten, wanneer zij het waagde ons aan te vallen en de Atjenezen op die wijze vroeger of later tot de overtuiging te brengen, dat alle pogingen om ons te verdrijven vruchteloos waren en het méér in hun belang was onder onze bescherming, dan in voortdurende vijandschap met ons te leven.

Bovendien, al had de Generaal VAN SWIETEN gewild, dan nog zou het hem moeielijk zijn gevallen het terrein, dat door onze kolonnes doorloopen werd, onmiddelijk te behouden. 't Is heel iets anders zich ergens te vertoonen dan er zich te vestigen. In en om den kraton was alles aan het werk om den troep van het noodige te voorzien; een weg van den kraton naar de rivier bestond nog niet; de brug, die de gemeenschap tusschen den kraton en de vlakte van Pantei Perak moest verzekeren, was nog niet gelegd. Hoe zou nu, terwijl nog alles moest worden geregeld, en magazijnen en hospitalen verplaatst, de toevoer naar den kring van posten, die had moeten opgericht worden, hebben plaats gehad; hoe dikwijls, vooral in de eerste dagen, wanneer het onderlinge verband nog niet behoorlijk verzekerd was, zouden die posten of de daartusschen marcheerende troepen niet aan verrassingen zijn bloot gesteld geweest? 't Is waar, PEL trok later den kring, waarvan sprake is; maar niet in eens, integendeel, met vrij groote tusschenpoozen, naarmate

zijne krachten zulks toelieten en naarmate hij door de 3200 vrije koelies en 2780 dwangarbeiders, die van den eersten Mei 1874 af tot en met den laatsten April 1875 naar Atjeh werden gezonden, in staat werd gesteld om de verschillende posten van het noodige te voorzien.

Toch werd reeds den 31 October 1874 van Atjeh geschreven, dat het logies der troepen allerellendigst was, omdat de aanvoer van materialen geen gelijken tred hield met het oprichten van nieuwe posten en de troepen-vermeerdering.

Behalve dat, de Generaal VAN SWIETEN had hoogere plichten te vervullen dan te streven naar oorlogsroem en gehoor te geven aan hen, die redeneerden als of een groot leger achter hem stond, steeds gereed om door aanvulling te gemoet te komen aan de versnippering van krachten, die het natuurlijk gevolg moest zijn van het telkens en weder telkens oprichten van versterkingen. — De belangen van Nederland vorderden, dat men te Atjeh stand hield, maar zou het Indisch leger niet uitgeput en zouden de geldelijke opofferingen niet te groot worden, dan moest dit geschieden met de *minst mogelijke* troepenmacht. Daardoor zou natuurlijk ook het cijfer der verliezen beperkt worden en de suppletie Neerlands krachten niet te boven gaan.

Helaas, dat heeft men maar niet willen begrijpen. — 't Veroveren van geheel Groot-Atjeh werd voorgesteld als uiterst gemakkelijk en dientengevolge drong een groot gedeelte van 't in dien geest bewerkt publiek reeds kort na den afloop der 2e expeditie aan op verdere uitbreiding en doordringen naar 't binnenland. 't Vond gehoor en de gevolgen zijn niet uitgebleven.

In stede van de 3500 man, die volgens 't plan van Generaal VAN SWIETEN de veroverde sterkte zouden blijven bezetten, is thans eene legermacht van meer dan 8000 man ter nauwernood voldoende om 't later gewonnen terrein te behouden. — In stede van de enkele dooden en gewonden, die in de eerste maanden na het

vertrek van Generaal VAN SWIETEN vielen, (1) zijn later honderden gevallen, zonder daaraan geëvenredigde uitkomsten. Hadden ziekte en sterfte, toen Generaal VAN SWIETEN Atjeh verliet, slechts vat op eene bezetting van ruim 3000 man, einde December 1874 waren reeds 6000 en einde December 1875 ruim 8000 militairen en een aantal vrije werklieden en dwangarbeiders, meer dan vijfmaal grooter dan dat hetwelk primitief achterbleef, blootgesteld aan den zeer ongunstigen gezondheidstoestand, die Atjeh met alle nieuwe vestingen in tropische gewesten bleek gemeen te hebben, en werd het aantal slachtoffers in gelijke verhouding vermeerderd.

Was tijdens het plaatsen der hospitalen gerekend op een ziekte-cijfer naar verhouding van eene sterkte van ± 3500 man, spoedig moesten diezelfde inrichtingen dienen tot verpleging der zieken eener krijgsmacht, eerst van 4000, daarna van 6000 en later, nadat zij slechts eene geringe uitbreiding hadden ondergaan, voor eene macht van 8000 — of de vrije werklieden, dwangarbeiders, vrouwen en kinderen medegerekend, misschien 14 à 15000 hoofden, zoodat zij, ten gevolge van overvulling moesten veranderen in brandpunten van besmetting. — Instede van de plagerijen, waartoe vroeger, toen onze mindere macht geconcentreerd was, de vijand zich moest bepalen en de gelegenheid, die toen bestond om hem zijn overmoed nu en dan zóó

---

(1) Men heeft gezegd: na het vertrek van Generaal VAN SWIETEN werd men binnen den kraton beschoten. Alsof dat binnen de later opgerichte posten niet even zeer het geval is geweest.

Alleen *binnen* Longbatta Messigit bedroegen de verliezen van en met 2 Januari 1875 tot en met 26 November 1875, 56 dooden en gewonden. — Van en met 27 April 1874 tot en met 31 December 1875, zijn *binnen* onze versterkingen 156 militairen verwond. — Daarvan 19, (namelijk in Mei 1875 één, in Juni 1875 drie, in Juli 1875 drie, in Augustus 1875 drie, in September 1875 zeven en in October 1875 een) binnen den kraton en Pakan Atjeh. De verliezen bij het nemen en oprichten der posten, bij het openkappen van het terrein en patrouilleeren, daarom en bij het corveën daarbuiten, zijn hierbij niet medegerekend.

duur betaald te zetten, dat hij er eindelijk den lust toe moest verliezen, zoodat de vijand in de eerste maanden van 1875 reeds was overgegaan tot het aannemen eener afwachtende houding, zijn thans aanvallen op onze versterkingen en convooien aan de orde van den dag en is men reeds verplicht geweest te melden: »de onzen delfden het onderspit."

Instede van den juichtoon, die — hadden de bestrijders van den Generaal VAN SWIETEN goed gezien, — zou moeten worden aangeheven over de uitbreiding, waartoe zij den spoorslag gaven, is thans het denkbeeld, dat wij ons moeten samentrekken in eene enkele groote en onneembare versterking, ten einde van daar uit bij goede kans den vijand afbreuk te doen, vrij algemeen; met andere woorden zien velen geen anderen uitweg dan in 't geen waarmede de Generaal VAN SWIETEN begon.

Toch was al 't geen thans is gebeurd voorspeld, helaas te vergeefs voorspeld. — Hollandsche *veldheeren*, gesterkt door die krijgslieden in Indie, welke, alleen rekening houdende met hunnen moed, niet letten op de bezwaren der toekomst, zagen natuurlijk beter dan lieden, die eenvoudig te rade gingen met de lessen der Indische krijgsgeschiedenis en de macht van Nederland. — Toch hadden de laatsten geen ongelijk. Wil men 't bewijs? men leze wat ik schreef in de mail-editie van *de Indiër* van 26 Augustus 1874, en van 26 September 1874 en in het *Algemeen Handelsblad* van 12 Januari 1875; 't luidde als volgt:

Indiër 26 *Augustus* 1874.

»Eene krijgsmacht, die in den tijd van zes weken »tot $^2/_3$ der oorspronkelijke sterkte is verzwakt en die »onmiddelijk na het nemen van het object, den 25, 26 »en 27 Januari, dus binnen den tijd van drie dagen, »83 man aan cholera verliest, kan niet wel gezegd »worden bijzonder *gezond* te zijn. Met die door eene »epidemie geteisterd wordende macht had de Generaal »VAN SWIETEN dus verder moeten gaan. Ik wil voor

»een oogenblik aannemen, dat vliegende kolonnes hadden kunnen worden uitgezonden en de kampongs, die »niet al te ver verwijderd waren, wel in onze handen »zouden zijn gevallen en hadden kunnen worden verbrand, al zou dat ook telkens hebben moeten geschieden met een aanzienlijk verlies aan dooden en gekwetsten, en al zouden wij ook enkele malen, hoe »zelden dan ook, een echec hebben geleden. — Maar dan? »In de *en masse* verbrande kampongs zouden onze »troepen geen onderkomen gevonden hebben (1). »Toch zouden zij onmiddelijk na het nemen dier kampongs genoodzaakt zijn geweest een begin te maken »met het aanleggen der door den schrijver bedoelde »gedetacheerde fortjes. Zij zouden dan denkelijk, en »dat op plaatsen, waar het verstrekken van vivres »en benoodigdheden door den afstand moeielijker zou »geweest zijn dan in den kraton, in de open lucht »even goed en even hard hebben moeten werken als in »den kraton, terwijl de veiligheidsdienst voor die kleinere troepen-afdeelingen vrij wat vermoeiender zou »zijn geweest dan bij de hoofdmacht.

»Maar er is meer. Naarmate de cirkel grooter wordt, »moet ook het aantal fortjes toenemen; zonder dien »maatregel bestaat geene onderlinge verdediging, en »loopt men de kans, dat soms een dier versterkingen »overrompeld en hare bezetting afgemaakt wordt. — »En bovendien, — hoe grooter de cirkel, des te moeielijker de hulp uit de hoofdversterking; hoe sterker »echter de bezetting, zooveel te bezwarender daarentegen de aanvoer van vivres en krijgsbehoeften. — »Gelooft gij, dat, als de Generaal VAN SWIETEN dien »weg was opgegaan, bij het invallen van den westmoesson een enkel soldaat naar Java had kunnen

(1) Zie in een der nummers van 't *Nieuws van den Dag*, Juli 1876, een brief uit Atjeh, waarin de woorden: „Voorts is er totaal gemis aan bouwstoffen, aan bamboe om randjoes (voetangels) te maken, enz.; wij hebben den vijand voor ons uitgedreven en alles verbrand."

»worden teruggezonden? Soit! zult gij zeggen, dat »was ook niet noodig. Dienaangaande verschil ik »echter met U van gevoelen. Waren toen geene troepen »terug gezonden, dan zouden thans geene nieuwelingen »of op Java van de doorgestane vermoeienissen ge- »restaureerde troepen hebben kunnen aangevoerd wor- »den, om de eenvoudige reden dat ons leger daar niet »sterk genoeg toe is. Onderstel eens, dat de Generaal »VAN SWIETEN werkelijk onmiddelijk na het bemachtigen »van den kraton alle omliggende kampongs genomen, »van versterkingen voorzien en bezet had; denkt gij, »dat de vijand ons dan buiten die versterkingen niet »even goed als thans buiten den kraton zou gesard en »getergd hebben? Ook dáár zou men hem dus hebben »moeten verdrijven, al weder een kring van verster- »kingen hebben moeten aanleggen en zoo voortgaan »tot dat — ja, tot dat men al zeer spoedig geene »troepen meer zou gehad hebben om de tweede en »volgende liniën te bezetten, terwijl juist dan het aan- »tal troepen al grooter en grooter zou hebben moeten »worden. Gij weet toch even goed als ik, dat het weer- »stands-vermogen eener te verdedigen stelling zwakker »wordt, naarmate de omtrek bij een beperkt aantal »troepen toeneemt.

»Thans, nu wegen aangelegd of verbeterd zijn en »de troepen in den kraton onder dak zijn, kan kolonel »PEL er aan denken om, zoo als gij zegt, te trachten »zijne vleugels uit te slaan. Maar ook thàns hoort »men reeds de klacht uiten: de kolonel PEL heeft geene »troepen genoeg om al die gedetacheerde fortjes — en er »zijn er betrekkelijk nog niet veel — te bezetten. Had »Generaal VAN SWIETEN gedaan wat gij schijnt te ver- »langen, dan meen ik het er gerust voor te kunnen »houden, dat eene doorloopende macht van 6000 man »niet voldoende zou zijn geweest. Men houde toch »rekening met onze krachten en bedenke, dat wij geen »leger van 80 à 100,000 man tot onze beschikking

»hebben; men rekene tevens met de Indische krijgsge-»schiedenis en vrage zich af waar wij, sedert Pieter »Both in 1610 de factorij te Jacatra vestigde, ons »anders uitbreidden dan langzamerhand uit onze neder-»zettingen en sterkten aan de kusten en waar wij bij »den eersten stoot volkomen meester zijn gebleven? »Het valt niet te ontkennen, wij leven in een tijd »van stoom en telegraaf, maar daarom kan men nog »niet verlangen, dat alles met eene dikwijls onmogelijke »snelheid zal plaats hebben."

Mail-editie van de *Indiër* 26 September 1874.

»Tijdens den Java-Oorlog besloot de Generaal de Kock »de bestaande posten te vermeerderen met een aantal »kleine versterkingen, op zoodanige wijze ingericht en »gewapend, dat zij den aanval van een inlandschen »vijand zouden kunnen weêrstaan. — Hij ging daarbij »stelselmatig te werk, door als het ware een halven »cirkel van bezette posten om het gebied van den vijand »te trekken, die, al nauwer en nauwer toegehaald wor-»dende, den vijand op een betrekkelijk klein terrein te »zamen drong en hem gelegenheid gaf het onderling »verband zijner strijdkrachten al meer en meer te doen »toenemen, en deze concentrisch aan te wenden. In »zekeren zin was zijne wijze van handelen dus het »tegenovergestelde van de wijze, waarop men thans »te Atjeh wenscht te werk te gaan, namelijk den kring »van aan te leggen versterkingen al grooter te maken, »hetgeen natuurlijk tengevolge moet hebben, dat het »onderling verband van eigen strijdkrachten al meer en »meer afneemt, met andere woorden: de Generaal de »Kock trok zich samen van den omtrek naar het mid-»delpunt; te Atjeh breidt men zich uit van het mid-»delpunt naar den omtrek.

»In den *Java-Bode* wordt thans beweert, dat juist het »niet bezetten van de veroverde landstreek (lees kam-»pongs) door toepassing van het benting-stelsel oorzaak »is van den langen duur van den oorlog. — Maar het

»bewijs? Moeielijk kan dat geleverd worden door den »opstand in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.

»Immers blijkt uit de koloniale verslagen, dus officieele »bescheiden, dat deze, die in 1859 was uitgebroken, »hoewel veel in omvang afgenomen, bij het einde van »1865 nog niet geëindigd was. En toch werd daar het »benting-systeem, dat volgens den schrijver in den *Java-»Bode* de Atjenezen in het tijdvak, begrepen tusschen »Februari en September 1874, had moeten onderwerpen, »sedert 5 jaren toegepast. Het onderdrukken van den »Java-oorlog duurde 5 jaren; de padri-oorlog 14 jaren, »en het onderwerpen der opstandelingen in de Zuider-»en Ooster-afdeeling van Borneo, zoo als wij zoo even »zagen, ruim 6 jaren. Was het, met die uitkomsten vóór »zich, den Generaal VAN SWIETEN euvel te duiden, dat »hij, alvorens het bentingstelsel met zijn aankleve toe »te passen, trachtte den oorlog te eindigen door het volgen »eener gedragslijn als die, welke op Bali en te Boni »goede resultaten gaf, namelijk het aannemen eener »afwachtende houding, ten einde den vijand tijd te geven »zich te bedenken en over zijne onderwerping te be-»raadslagen?"

Eindelijk, in het *Algemeen Handelsblad* van 12 Januari 1875, in antwoord op een epistel in de *Arnhemsche Courant* van 1 October 1874, waarin beweerd werd, dat Atjeh moest bezet worden tot aan een boog, met den kraton als middelpunt en Koerong Raba en Moesapie tot uiteinden, schreef ik, het noodzakelijke van het bezetten van Koerong Raba, waarop ik reeds in mijn hiervoren aangehaald opstel van 26 Augustus 1874 wees, beamende: »Zoolang de bevolking geene »blijken geeft het vechten moede te zijn, komt mij dit, uitbreiding tot aan bedoelden boog, in stede van zich te bepalen tot het bezetten der lijn Kotta-Radja — Koerong Raba minder wenschelijk voor.

»De boog, die in dat geval zou moeten bezet worden, »zou eene lengte hebben van ongeveer 25000 meters of

»vier en een half uur; de straal eene lengte van onge-
»veer 6000 meters of een uur en vijf minuten. Verder
»dan een paal (1506 meters) zou men de onderschei-
»dene posten moeielijk van elkander kunnen verwijderen;
»enkele tusschenposten zouden noodig zijn; wegen zou-
»den niet alleen van 't middenpunt naar iedere sterkte,
»maar ook tot onderlinge verbinding dezer laatsten
»moeten aangelegd en terrein schoongekapt worden;
»gebouwen zou men moeten oprichten, geschut,
»krijgs- en levensbehoeften aanvoeren, en eindelijk
»ieder der posten voorzien van eene bezetting, geëven-
»redigd aan den grooteren afstand van de hoofdsterkte
»en de noodzakelijkheid om bestand te zijn tegen ver-
»rassing. Heeft de schrijver bij het vormen van zijn
»plan tot het aanleggen van een verschanst kamp om
»den kraton aan al die bezwaren gedacht? Wat mij
»betreft, ik geloof niet, dat hij een bijzonder zwak heeft
»tot nadenken."

Had ik ongelijk toen ik in Augustus, in September en in November 1874 schreef, zooals hiervoren is aangehaald?

Heeft het aanleggen van al de gedetacheerde fortjes, die thans het door ons bezette terrein moeten vrijwaren tegen de aanvallen des vijands, niet gestrekt tot versnippering onzer macht? Is de oorlog er door geëindigd? Zijn de bezettingen dier fortjes niet in eene voortdurende spanning en verplicht tot het uitoefenen van een afmattenden veiligheidsdienst?

Bedroeg het aantal onzer strijders niet reeds in December 1874, juist zooals ik voorspelde, 6000 en is het na het bezetten der 2e linie niet tot ruim 8000 gestegen? Is daardoor de oorlog geëindigd? Staat 't niet te vreezen, dat eene nieuwe uitbreiding die cijfers nog aanzienlijk zal doen stijgen? Meent men, dat, wanneer 't geheele land, — niet door onderhandelingen — maar te vuur en te zwaard zal zijn ten onder gebracht, alles zal zijn afgeloopen? Heeft men nooit gedacht aan

Algiers met zijne bevolking van twee en een half millioen zielen? Met het oog op onze vestiging te Atjeh was het wel de moeite waard geweest eene studie te maken van 't geen de Franschen ondervonden in dat, weinige dagen stoomens van 't moederland gelegen, wingewest.

Het volgende uittreksel uit de geschiedenis der onderwerping van dat land, grootendeels getrokken uit von Rotteck's *Geschiedenis van den laatsten tijd*, moet, dunkt mij, tot nadenken stemmen.

Den 5 Juli 1830 slaagde een leger van 28000 man in de verovering der stad. De Franschen meenden eene uitmuntende zaak te hebben gedaan. In 1831 bedroeg de bezetting nog 20692 man; Arabieren en Kabylen werden echter reeds toen met den dag vijandiger en wreekten zich door overvallen en rooftochten. Generaal Clauzel greep het noodmiddel aan om de provincien Oran en Constantine tegen een schatting aftestaan aan een broeder van den Bey van Tunis. Vrees voor de openbare meening dwong Lodewijk Philips aan dat verdrag zijne goedkeuring te weigeren. Clauzel werd teruggeroepen.

Zijne opvolgers waren Berthézène en de hertog van Rovigo. De eerste was te traag, de tweede te streng. Steeds ging de kolonie achteruit. De opstanden namen toe, en Abd-el-kader trad op.

Al waren de eigenlijke bosschen van geringen omvang en dun, toch verschaften de boschachtige streken en zelfs de hellingen en afgronden, waar de dwergpalm tiert, aan de inboorlingen een gewichtig verdedigingsmiddel. Eer de Franschen zich aan het klimaat en de wijze van strijden der Kabylen en Arabieren gewend hadden, leden zij door onverwachte hinderlagen dikwijls groote verliezen. In 1832 en 1833 onderwierp Abd-el-kader alle stammen tuschen Maskara en de zee, en sloot de bezetting van Oran weken en maanden lang af van alle verkeer. — De Franschen, die geslaagd

waren in het sluiten van vriendschaps-verdragen met afzonderlijke opperhoofden, beproefden dat ook met hem. 't Gelukte, maar schending van 't gesloten tractaat noodzaakte tot het opzeggen van den vrede.

In Juni 1835 werd Generaal Trezel, die naar Maskara oprukte, twee maal overvallen en aan de Makta zoo geslagen, dat hij zijne geheele bagaadje en een kanon moest achterlaten.

Wel werd deze nederlaag door Clauzel in December van dat jaar met eene macht van 13000 man door het nemen en verbranden van Maskara gewroken, maar zonder vrucht.

De bevolking was gevlucht en op den vierdaagschen terugtocht verloor hij door het verschrikkelijke weder en de rustelooze vervolging des vijands honderden menschen. — Men had den vijand geen de minste afbreuk gedaan. — Ook het bezetten van Tlemecen gaf geene resultaten; Abd-el-kader verdedigde de stad niet. De Franschen namen haar zonder tegenstand, maar eenmaal door hen bezet, sneed hij de toevoer van levensmiddelen af en dwong de Franschen aan ieder transport een geheel leger tot bedekking te geven. Slechts eene enkele maal, — aan de Sihkah — behaalden de laatsten eene overwinning. Deze gaf gelegenheid tot het volvoeren der reeds viermalen beraamde onderneming tegen Constantine. Ze mislukte; Clauzel verloor de helft zijner troepen.

Bugeaud kreeg den last om met Abd-el-kader te onderhandelen. Bij eene persoonlijke samenkomst aan de Tafna sprak hij van zijne artillerie en zijne macht om alle oogsten te vernietigen.

Abd-el-kader antwoordde:

»Mijne artillerie is de zon, welke uwe legers zal »vernietigen; verbrand vrij een deel onzer oogsten. »Wij zullen elders koren vinden. Ons land is groot »en gij zult mij met uwe kolonnes niet volgen; de »hitte en de ziekten zullen haar vernietigen. Overal,

»waar gij verschijnen zult, trekken wij terug en dan »zullen U spoedig de levensmiddelen ontbreken. Wij, »nomaden, vinden overal genoeg voor onze voeding. »Nooit zullen wij in uwe handen vallen."

Den 20 Mei 1837 kocht Frankrijk met groote opofferingen den vrede van Abd-el-kader. Hij erkende de souvereiniteit van Frankrijk, maar ontving de provincien Oran en Titteri, benevens het grootste gedeelte der provincie Algiers.

Nu rustten de Franschen zich uit tot den tweeden tocht naar Constantine.

Deze gelukte. — De stad viel, na een moorddadigen strijd, den 13 October 1837. — De Franschen waagden het de inboorlingen in het thans onderworpen gewest op hunne oude wijze, en naar hunne voorvaderlijke wetten en vormen van bestuur te laten voortleven. De uitkomst was gunstig. Constantine bleef de rustigste van alle onderworpen provincien. In 1839 schonden de Franschen, zooals Abd-el-kader reeds meermalen gedaan had, door gewapend het gebied der tegenpartij over te trekken, het verdrag van de Tafna. De oorlog ontbrandde op nieuw. De aanval der Arabieren volgde plotseling. De meeste der afzonderlijke posten en bijna alle verstrooide nederzettingen werden afgeloopen, en met vuur en zwaard drongen de Arabieren door tot voor de poorten der hoofdstad. De veerkracht, waarmede de maarschalk Vallée het onheil bekampte, was de oorzaak van nieuwe verliezen. Door het verlangen gedreven om Abd-el-kader tot een grooten slag te brengen, offerde hij zijne soldaten op door onafgebroken tochten, die in ieder jaargetijde werden ondernomen en steeds vruchtelooze schermutselingen bleven. De dooden niet medegerekend, had Vallée het derde deel van zijn leger ziek en onbekwaam tot den strijd gemaakt, toen hij in Februari 1841 werd teruggeroepen.

Al grooter en grooter werd het leger, en al grooter

en grooter de uitgaven. Ongerekend de sommen, die tot buitengewone zaken werden besteed of bij de afzonderlijke takken van bestuur niet bijzonder verrekend werden, kostte Algiers in 1841 jaarlijks reeds 74 millioenen franks. Daardoor werd Bugaud, die beschikte over legers van 60 tot 100,000 man, in staat gesteld de gewichtigste strategische punten te bezetten, en van daaruit met ligt beweegbare kolonnes de Arabieren door toepassing hunner eigen taktiek te bevechten. Wat de wapenen niet deden, werd bereikt door onderhandelingen. De stammen werden verdeeld *of door geld gewonnen.*

Nog echter verloor Abd-el-kader den moed niet. Na zijne hoofdplaatsen te hebben verloren, wist hij in 1844 den sulthan van Marokko te bewegen den Franschen den heiligen krijg te verklaren. De Marokkanen verloren den slag aan de Isly en Tanger werd gebombardeerd. De sulthan sloot den vrede. Abd-el-kader trad nu op met aanspraken op den Marokkaanschen troon. In den zomer van 1847 ondernam hij een tocht tegen Fez, nu met het openlijk doel om den troon van Marokko te veroveren. Aanvankelijk voorspoedig, werd hij later geslagen. — Zijne laatste getrouwen werden in gevechten tegen de Marokkanen tot een klein aantal gedund, en met dit gering overschot nam hij de wijk op Fransch grondgebied, waar hem door sterke Fransche troepenmassa's elke uitweg werd afgesneden. Hij gaf zich over. — De strijd had zestien jaren geduurd, duizenden en weder duizenden menschenlevens gekost en schatten verslonden.

Algiers was onderworpen. Hoe? Dit wordt aangetoond door de menigte van expeditien, die sedert zijn noodig geweest en de tienduizenden krijgers, die jaar op jaar moesten worden gezonden om het veroverde land te behouden. De inboorlingen slonken weg. In 1874 bedroeg hun aantal nog slechts ruim twee millioen, in stede van, zooals in 1830, ruim twee en een half

millioen zielen. Daarentegen was de Europeesche bevolking in 1874 gestegen tot 250,000 zielen. — Zestig duizend soldaten stonden in dat jaar achter de 250,000 Europeanen, om deze tegen de 2,000,000 inboorlingen te beschermen.

Desniettegenstaande was 1875 nog weder getuige van een nieuwen opstand. — De cijfers zijn leerzaam. Eén soldaat tot bescherming van nog geene vijf kolonisten en tot het in bedwang houden van 33 inboorlingen. — Hoe groot is het zielental der Atjenezen? Zal de taak, die ons, na het in strijd met de traditien onzer voorvaderen te vuur en te zwaard veroveren van het geheele land, ten deel valt, niet nog zwaarder zijn dan die, welke wij thans volbrengen?

Zou het volharden in eene afwachtende houding, nadat door het nemen van den kraton de eer onzer vlag gered en ons prestige hersteld was, niet verreweg de voorkeur hebben verdiend boven het stelsel, dat men thans in werking wil brengen? De leeuw laat zich door het sarren van een troep keffers niet verleiden tot het verlaten van zijn leger. — Wordt het te erg, dan verplettert hij hem, die onder zijn bereik komt, maar hij verspilt zijne krachten niet aan de vervolging van hen, die, wanneer hij zich opricht, naar alle windstreken verdwijnen.

Had de Generaal VAN SWIETEN, in stede van met een gedeelte der te Atjeh aanwezige macht naar Java terug te keeren, onmiddelijk na het nemen van den kraton het toen doorloopen terrein bezet, dan waren de latere gevechten om Lampoeloe, Garouw, Soerian, den grafheuvel, Langkroek, Lemboe, Kotta Alam, Longbatta, Mandarsah Poetie, Lohong en Getjiel onnoodig geweest en tal van menschenlevens zouden zijn gespaard. — Dit is gezegd, en heeft geloof gevonden.

Voor een oogenblik wil ik eens aannemen, dat werkelijk, wanneer einde Januari 1874 het door onze verkennings-kolonnes doorloopen terrein in ons bezit was

gebleven, de vijand in de eerstvolgende maanden noch nieuwe versterkingen om onze postenketen zou hebben opgericht, noch patrouilles zou hebben verrast en aangevallen, noch zou hebben gesard en geplaagd, zoodat tot medio October 1875 geen enkel militair op 't veld van eer 't leven zou hebben gelaten. Wat dan nog? Dan had — ware het voorafgaande geschied — de sterkte der voorloopige bezetting van Atjeh reeds dadelijk op 5500 à 6000 man moeten worden gesteld, in stede van op den 24 April 1874 3143 hoofden en op den 10 September van dat jaar 3788 hoofden te bedragen, om eerst den 10 December 1874 tot 5560 hoofden te worden opgevoerd. Maar nu stierven van en met 26 April tot en met 10 September te Atjeh 297 en van en met 11 September tot en met 10 December 1874 honderd drie en zeventig militairen. Ware reeds dadelijk 5560 man achtergelaten, dan zouden de sterftecijfers hebben bedragen respectivelijk 523 en 253 hoofden, misschien zelfs meer, omdat blijkbaar de sterfte onder de in den beginne achtergebleven troepen, welke reeds door een lang verblijf op het terrein des oorlogs waren verzwakt, het grootste is geweest. Het vertrek van een gedeelte der expeditionaire macht bespaarde dus minstens 306 menschenlevens. — Daarentegen sneuvelden of overleden aan hunne wonden van en met 26 April 1874 tot en met medio October 1875, 109 militairen.

Als zeer waarschijnlijk mag dus worden aangenomen, dat door het vertrek naar Java van een gedeelte der expeditionaire macht 195 menschenlevens zijn gespaard. Zie daar hoe door de tegenstanders van den Generaal van Swieten is nagedacht, en wat het kost in tropische gewesten steeds eene aanzienlijke macht op het tooneel des oorlogs beschikbaar te willen hebben.

Ook het op den 16 April 1874 door den troep onder bevel van den Majoor Romswinckel geleden échec gaf de bestrijders van Generaal van Swieten aanleiding tot het doen van bittere verwijten.

Eene bloedige revanche had daarvan het gevolg moeten zijn, hoevele menschenlevens die ook mocht gekost hebben. — Die revanche is niet genomen en de gevolgen zijn niet uitgebleven. »Want wie kan het tegenspreken," zoo heeft Brutus gezegd, »dat die overwinning, op ons behaald, den moed des vijands niet heeft opgewekt tot het krachtig verzet, dat wij tot heden ondervinden; dat al de menschenlevens na den 16 April niet op rekening komen van de humaniteit, toen door Generaal van Swieten aan den dag gelegd. Ook voor de eer onzer wapenen was het noodig." Te zeggen: wanneer dit gedaan was, zou dat niet gebeurd zijn, is gemakkelijk. Op eene hypothese van dien aard eene ernstige beschuldiging te gronden, gaat echter niet aan, want daartoe is meer noodig, namelijk 't bewijs. Dat bewijs nu heeft Brutus niet geleverd, om de eenvoudige reden, dat de beschuldiging was gegrond op de persoonlijke meening van hem en zijne geestverwanten. Thans, bijna twee jaren na zijn schrijven, kan echter naar aanleiding van sedert gebeurde feiten met vrij groote waarschijnlijkheid worden uitgemaakt of zijne zienswijze de juiste was.

Lambaroe — ik bepaal mij tot een enkel voorbeeld — werd den 5 Februari 1875, even als Kaijoe Leh, na weinig tegenstand genomen en verbrand. In strijd met het zoo dikwijls beweerde, dat het in de asch leggen eener kampong den vijand belet zich op nieuw daarin te nestelen, werd den 6 Maart het bericht ontvangen, dat de vijand te Lambaroe eene sterkte had opgeworpen en dat daardoor de kommunikatie met Pager-Aijer en Longbattah was verbroken. Een detachement, gezonden om bericht over te brengen, was met den vijand slaags geraakt, had daarbij verloren een gesneuvelde, zestien gewonden en zes paarden, en had zijn last niet kunnen opvolgen.

De gemeenschap *moest* hersteld worden. Dit geschiedde op den 7 Maart. De vijandelijke versterking te

Lambaroe werd na hevigen tegenstand genomen. Van onze zijde sneuvelden 6 mindere militairen en werden gewond 6 officieren en 30 man. De vijand liet zich tot den laatsten man in de pan hakken. In en om zijne benting werden 75 vijandelijke lijken gevonden. Voor het ondergane échec was, — zoo zou Generaal van Merlen zeggen, — eene bloedige revanche genomen. Ging de zienswijze van dien geachten generaal-officier en zijne geestverwanten door, dan had daarna de tegenstand des vijands moeten ophouden, zoodat voor den vervolge geen verder verlies van menschenlevens zou zijn te betreuren geweest. Met *zekerheid* kan echter gezegd worden, dat dit niet is geschied.

De herinneringen aan het terugtrekken der patrouille onder van Heeckeren op den 21 Maart, de aanval op de nieuwe versterkingen in Atoa noord, Kaijoe Leh en Atoa in den nacht van 22 op 23 Maart, het afmaken van eenige soldaten op den 7 April bij Lampagger, de aanval op Lamprit op den 22 April, de hevige strijd in September ll. gevoerd tot het nemen der vijandelijke versterkingen tegen onze oosterlinie, en zoo veel meer dat sedert April 1876 is voorgevallen, zijn daar om dit te bewijzen.

Op grond der na 16 April 1874 opgedane ondervinding, kan dus met vrij groote zekerheid gezegd worden, dat èn Brutus èn Generaal van Merlen en zij, die het met hen eens waren, zich zeer vergisten. Alles duidt aan, dat de Generaal van Swieten gelijk had, toen hij het niet geraden achtte door een hernieuwden aanval op 's vijands positie onze troepen aan nog grootere verliezen bloot te stellen; verliezen, die zeker niet zouden zijn opgewogen door het bewustzijn, dat voor het gebeurde ten koste van nieuwe verliezen eene bloedige revanche werd genomen. — Maar de eer onzer wapenen? Hebben de tegenstanders van den Generaal van Swieten werkelijk gedacht, dat de eer onzer wapenen van zoo'n gering gehalte is, dat telkens, wanneer een ondergeschikt bevelhebber zich door strijdlust

heeft laten vervoeren tot het beloopen der kans op een échec, naar de wapens moet worden gegrepen om het ondergane verlies met opoffering van tal van dapperen bloedig te wreken? Waar zou het heen, wanneer iedere minder doordachte handeling van een patrouille-aanvoerder den opperbevelhebber noodzaakte af te wijken van een sedert lang gevolgd en standvastig volgehouden stelsel?

Te doen hetgeen hij meent, dat noodig is en strookt met 's lands belangen, ook met opoffering van eigen roem en volksgunst, dàt is de plicht van den opperbevelhebber. Daardoor verwerft hij eer, en die eer straalt terug op onze wapenen, beter dan de glans van aanvallen, die, hoe prachtig ook beschouwd uit het standpunt van den kavallerie-generaal, toch onverantwoordelijk zijn voor den beleidvollen en bezadigden krijgsman.

»Slecht men eene versterkte kampong niet, die »met het bloed onzer soldaten genomen is, dan voldoet »men niet aan de eischen des oorlogs." Dit is almede een der stellingen van Brutus. »De eischen des oor»logs brengen dus mede, dat ieder dorp, iedere stad, »wier bezit den overwinnaar dooden of gewonden kos»ten moet, worde vernietigd." Ik geloof, dat men in Europa vreemd zou opkijken, wanneer die fraaie leer werd toegepast. — Of is eene kampong iets anders dan een dorp of stad, naar gelang zijner grootte? En bedoelt Brutus, al gebruikt hij een ander woord, iets anders dan aan de vlammen prijs geven? Zeker niet, want Brutus weet zeer goed, dat bij kampongs, die genomen en weder verlaten worden, van het slechten der bamboe-doerie hagen, borstweringen en verdere weerstandsmiddelen, bij gebrek aan tijd, geen spraak kan zijn.

De Majoor van Rees heeft zich dan ook duidelijker uitgedrukt — tal van geestverwanten hebben met hem daarom gejuicht — door te zeggen: »elke kampong, »waar nog tegenstand wordt geboden, te vuur en te »zwaard verwoesten."

Met andere woorden, de uitdrukking van Multatuli: »een dorp dat pas veroverd was door de Nederlandsche »troepen en *dus* in brand stond," weder tot waarheid gemaakt.

»Afdalen tot het zeer lage standpunt van den vijand, »instede van nooit, zelfs tegen den onbeschaafde, te »vergeten wat men aan eigen beschaving verplicht »is." Vreemd, onder de menschen, die dit willen, zijn er niet weinigen, die onzen strijd tegen Atjeh, zonder eenig voorbehoud, onrechtvaardig noemen. Hoe dat ook zij, Brutus en zijne geestverwanten kunnen tevreden zijn. Van hunne raadgevingen is gebruik gemaakt. Den 30 December 1875 werd aan de *Indiër* geschreven: »Ketapang Doea bestaat niet meer, alleen de woningen der hoofden zijn blijven staan." — Den volgenden dag meldde men aan de *Soerabayasche Courant:* »het is na te gaan, dat reeds veel in de asch ligt." Den 1 Januari 1876 werd officieel getelegrafeerd, dat Lampadang en Garoet waren verbrand. Den 8 Januari meldt een ander officieel telegram het verbranden der messigit Lamtengah. Den 9 Januari werd aan een dagblad van Pekan Badak geschreven: »Van hier worden nu dagelijks »verkenningen en tochten in den omtrek gemaakt en »overal, waar wij nu komen, zijn de kampongs ver»laten, die dan *door ons in brand gestoken worden.*"

Officieel wordt vervolgens bericht, dat zijn verbrand:

den	4	Februari	Atoa;
»	5	id.	Kaijoe Leh en Lambaroe
»	9	id.	Pager Aijer en een gedeelte der XXII moekims
»	15	id.	Tjapoetoe, Lantermey en Miroe;
»	22	id.	Lamkipang, Longi, Poeklat en Kaloempong, benevens de kampongs in den pinangrand en de messigit Kaijoe Adong.

Den 13 Mei werd met drie kolonnes geageerd in de IX moekims. Tegenstand werd niet ondervonden.

Noch de officieele rapporten, noch de particuliere bladen gewaagden van verbrande kampongs. Maar in particuliere brieven las men — ik hoop dat de schrijvers zich vergisten — »de IX moekims zijn geheel verwoest." Later wordt nog officieel melding gemaakt van het verbranden van 60 huizen in den omtrek van Biloel-zuid, en eindelijk wordt in de *Indiër* van 24 September 1876 bericht, dat eene kolonne, die den 3 September uitrukte en haren weg nam langs de rivier tot Kaijoe Leh, onderweg (dus *en passant*) vele huizen verbrandde en den volgenden dag eene andere kolonne de woningen in den omtrek eener door haar genomen benting in de asch legde. — 't Middel, door de tegenstanders van Generaal VAN SWIETEN aan de hand gedaan, is dus in ruime mate toegepast, niet enkel in 't vuur van den strijd, wanneer de noodzakelijkheid om den vijand te dwingen eene door hem verdedigde kampong te verlaten, het in brand steken gebiedend kan vorderen, maar ook later nà de bevochten zegepraal. Met eenig nut? — Zie hier het antwoord:

Atoa en Pager Aijer zijn den 4 Februari 1876 verbrand en juist tusschen die beide plaatsen wordt den 13 Februari de kolonne VAN SWIKTEN bijna geheel vernietigd. Lambaroe wordt den 5 Februari in de asch gelegd, en 't is die kampong, welke den 7 Maart daaraanvolgende door de onzen met een belangrijk verlies moest worden hernomen. — Den 15 Februari sneuvelt almede in dien omtrek de kapitein VAN DE PAUWERT; den 26 daaraanvolgende wordt kapitein WTTEWAAL VAN STOETWEGEN tuschen het verbrande Atoa en Kaijoe Loh zwaar verwond. Den 4 Maart wordt VAN HEECKEREN VAN MOLEKATEN genoodzaakt terug te trekken tusschen Atoa noord en Kaijoe Loh. — Zie daar eenige der gebeurtenissen in de Z. O. linie. Ging het elders beter? Bijv. over de Atjeh-rivier, waar van 13 tot 22 Februari zoovele kampongs in vlammen opgingen?

Volstrekt niet; de telkens herhaalde aanvallen op Lam-

prit, het overrompelen onzer konvooien en afmaken onzer patrouilles tusschen Kotta Alam en Oleh Karang, de hevige tegenstand bij de operatien in September ondervonden, bewijzen het tegendeel. Of in de IV moekims? Men denke aan Lampagger, Lamtengah, enz. Of in het Daroesche, waar op den 30 Januari de kampongs werden verbrand, even als vroeger was geschied met Ketapang Doea, dat op den 30 December 1875 niet meer bestond? Tuschen Boekit Daroe en Ketapang Doea werd op den 16 Juli eene patrouille van 16 man aangevallen, die zich wel is waar staande hield, maar ten koste van 5 dooden.

Eindelijk, wanneer men den berichtgever in de *Indiër* van 21 September 1876 mag gelooven, werd door het verbranden van vele huizen op den 3 September, gedurende den marsch naar Kaijoe Loh, niet belet, dat twee kolonnes onder kolonel VAN DER HEIJDEN nog dien dag met een verlies van 24 gekwetsten en 2 artillerie-paarden het hoofd stieten voor eene benting te Djoebada. Maar misschien had Brutus gelijk, toen hij beweerde, dat het slechten (lees: verbranden) eener kampong den vijand belet er later gebruik van te maken? Ook dat niet. Lambaroe en nu onlangs Tjot Paja en Lambada, die den 29 September werden verbrand, maar waarin de vijand den 30 September al meer en meer opdrong, bewijzen o. m. het tegendeel. — Heeft dan het in vlammen doen opgaan van zoovele kampongs iets toegedragen tot de onderwerping? Ook dat niet.

De eenige uitwerking kan zijn geweest, dat men de bevolking aanleiding heeft gegeven om nog meer dan vroeger geloof te hechten aan hare hoofden en priesters, wanneer deze ons afschilderen als een volk van barbaren, tuk op roof, brandstichting en schattingen.

Onschadelijk zijn de bewoners der verbrande kampongs niet gemaakt. Bestond voor hen de kans, dat eigen belang hen zou nopen om vroeg of laat naar hun have en goed terug te keeren, thans kunnen zij even

goed elders terecht, als op 't terrein, in handen van den gehaten vijand. 't Land is groot genoeg en rijstvelden kunnen ook elders worden aangelegd. — Wie weet of de al meer en meer toenemende haat hen niet zal drijven om tot in het tweede en derde geslacht onze nederzettingen onveilig te maken!

Maar er is meer. Atoa, Kaijoe Loh, Lambaroe en Pager Aijer werden verbrand en kort daarna moesten wij er ons vestigen. Onze soldaten kunnen zich op den duur niet, zooals de inlandsche vijand, legeren onder eenige gevlochten klapperbladen of wat alang-alang, en gezond blijven. Kunnen daar, waar alles verbrand is, geene materialen worden opgevoerd, dan zijn ziekten en sterfte de natuurlijke gevolgen van de weinige beschutting, die men zich kan verschaffen, tegen zonnestralen en regen.

Zij dus, die den raad gaven iedere kampong die tegenstand bood, aan de vlammen prijs te geven, waren in zekeren ~~eigene~~ zin veel grooter vrienden van de Atjenezen dan van hunne landgenooten. De schrijver van: »Hoe het er in Atjeh uitziet" in 't *Nieuws van den Dag*, wijst daarop wanneer hij zegt: »Voorts is er totaal gebrek »aan bouwstoffen, aan bamboes om randjoes (voetangels) »te maken, enz. Wij hebben den vijand voor ons uit»gedreven en wat er nog was verbrand." 't Land te vuur verwoesten was den tegenstanders van Generaal van Swieten overigens niet genoeg. De woorden »te zwaard" konden niet ontbeerd worden. Is die raad gevolgd en zijn er vijanden gevallen anders dan in een open gevecht, terwijl zij met de wapens in de hand tegen ons over stonden? In een brief, geplaatst in 't dagblad *de Indiër* en gedateerd Atjeh den 30 December 1875, lees ik: »Pardon wordt niet meer gegeven." Zou 't waar zijn?

eigene

Onmogelijk, Nederlandsche soldaten — daarvan ben ik overtuigd — hebben zich niet gelijk gesteld met het volk, dat wij beoorlogen, alleen om 't te doen deelen in de

voordeelen der beschaving. Ons zijn krijgsgevangenen en gekwetsten heilig; wij dalen niet af tot het peil van den vijand. Ware 't anders, de Generaal Booms zou eene zware verantwoording op zich hebben geladen, toen hij, omdat een viertal in onze handen gevallen Atjenezen, die met het overbrengen van manifesten aan den vijand belast, voor die dienst met een tiental gul-dens beloond werden, sprak van 't met gevulde handen los laten van krijgsgevangenen. In ieder geval had iemand, zoo hoog geplaatst, voorzichtiger moeten zijn en zorgen zich niet te maken tot de tolk van com-mérages, die tot in 't bespottelijke zijn herhaald, op gevaar af dat zijne woorden verkeerd zouden kunnen verstaan worden; vroegere overleveringen waren immers nog niet vergeten!!

Dat na het nemen van den Kraton niet werd belet, dat in den omtrek padi werd gesneden, werd den Generaal van Swieten almede hoog aangerekend. Ook daaraan zou het niet in onderwerping komen van den vijand zijn toe te schrijven. Te vergeefs wees ik in de *Arnhemsche-Courant* van den 17 September 1874 op het feit, dat ook de Generaal Michiels na het nemen van Djaga-raga en vóór de onderwerping der Balineezen, de toestemming tot het snijden van padi in den ruimsten zin had gegeven.

Er werd evenmin nota van genomen als van de mededeeling, dat tijdens de eerste Bonische expeditie door Generaal Waleson gebruik was gemaakt van de weinige krijgsgevangenen, die men maakte, tot het overbrengen van manifesten; iets dat trouwens reeds in den Padri-oorlog en bij verschillende andere krijgstochten had plaats gevonden. De beschuldigingen gingen hunnen gang. De Generaal van Swieten moest nu eenmaal door het slijk worden gesleurd. Is later gebleken, dat de tegenstanders van Generaal van Swieten ten minste in dit opzicht juist zagen?

Reeds den 30 December 1875 wordt aan *de Indiër*

geschreven, dat al de sawahs goed bebouwd waren en de padi prachtig stond. Daardoor zou de vijand, wanneer hij zich niet onderwierp, eene groote schade lijden. Die onderwerping is echter niet gevolgd, maar wel is — een officier uit Atjeh schreef het kort geleden aan het *Nieuws van den Dag* — het land verwoest en ontvolkt, en liggen onafzienbare rijstvelden onbebouwd. — Dat beteekent wat meer dan 't niet toe te laten dat eenige padi wordt gesneden in den omtrek van den Kraton. Toch volhardt de Atjenees in zijn tegenstand. Noch het verbranden zijner woningen, noch de dood van zoovele weerbare mannen, noch het verwoesten van zijn land heeft hem ontmoedigd. Integendeel, de verbittering is toegenomen.

De Generaal VAN SWIETEN was $4^1/_2$ maand te Atjeh; zijn stelsel, door zijne ondergeschikten slechts schoorvoetend in werking gebracht, was in dat tijdvak niet bij machte den haat en de verbittering der bewoners van Groot-Atjeh, sedert twee eeuwen onze gezworen vijanden, uit te dooven.

Als vrij waarschijnlijk mag echter worden aangenomen, dat, ware niet dan in de uiterste noodzakelijkheid afgeweken van de eenmaal aangenomen defensieve houding, maar tevens de vijand, telkens wanneer hij er toe overging om zelf aan te vallen, krachtig teruggeworpen, deze langzamerhand zijn vruchteloos pogen zou hebben opgegeven.

Om onze vestiging zou zich, was in dier voege gehandeld, als 't ware een neutraal terrein gevormd hebben. Wederzijdsche belangen zouden eindelijk aanrakingspunten hebben te weeg gebracht, en van daar tot het aanknoopen van onderhandelingen had de stap niet groot behoeven te zijn. Natuurlijk zou om zoo ver te komen tijd noodig zijn geweest. Maar als vergoeding daarvoor zou eene defensieve houding het voordeel hebben gehad, dat wij ons leger niet behoefden uit te putten, onze hoop niet behoefden te bouwen

op het aanwerven van vreemdelingen: in één woord, dat wij op Atjeh's grondgebied konden stand houden zonder opofferingen boven onze krachten. Men heeft het anders gewild. Het stelsel van Generaal VAN SWIETEN werd verlaten, om plaats te maken voor dat van uitbreiding, ontvolking en verwoesting.

Dit, volgens Brutus en zijne geestverwanten zoo veel betere stelsel is op dit oogenblik — einde September 1876 — gedurende ruim $2^1/_2$ jaar, en vooral de laatste 8 maanden daarvan, met kracht in werking. Is de uitslag beter? Bewegen wij ons vrij op het veroverde terrein? Is er één strookje gronds, dat niet door versterkingen moet worden in bedwang gehouden?

Blijkt niet uit alles, dat zelfs zij, die zich onderwierpen, in hun hart onze bittere vijanden blijven? Kunnen wij zelfs het veroverde land het onze noemen? — Vertoonde de vijand zich, zoo lang de zuid-oosterlinie niet werd gesloten en zelfs nog na dien tijd niet telkens binnen onze stellingen en heeft men niettegenstaande de kampongs, die in de noord-oosterlinie zijn in de asch gelegd, ook daar niet weder pas het zwaard moeten trekken met het eenige doel om door bloedige gevechten den toegang tot onze stellingen beter te beveiligen? Hebben gedurende al den tijd van ons verblijf te Atjeh zoo vele al of niet geslaagde pogingen tot verrassing en aanvallen op detachementen plaats gehad, als juist in de laatste acht maanden?

Had men, wanneer het door ons bezette terrein toch van afstand tot afstand door eene onze krachten uitputtende linie van versterkingen moest beveiligd worden, niet even goed de thans verbrande kampongs en braakliggende rijstvelden kunnen laten bestaan? Is het geene waarheid, dat in tijden van oorlog of oproer de gezeten burgerklasse het eerst haakt naar rust en veiligheid, al is 't ook met opoffering van beginselen of sympathien?

Is het den Spanjaarden gelukt Nederland, dat vrij wilde zijn, zelfs met de geweldigste middelen weder

onder het juk te brengen? Zijn — om voorbeelden uit de tegenwoordige eeuw te nemen — de Spaansche kolonien in Zuid-Amerika niet vrij geworden, niettegenstaande den naam van helsche divisien, waarmede de Spanjaarden sommige hunner eigen troepen-korpsen bestempelden en niettegenstaande zij zóó ver gingen, dat zij niet alleen overloopers en hunne medeplichtigen, maar ook ieder vijfde persoon, met hen tot in het vijfde lid verwant en buitendien nog één persoon uit het distrikt, waar de desertie plaats vond, deden fusileeren? Werd door dat alles iets anders verkregen dan dat den opstandelingen strijders in menigte toestroomden, en deze laatsten eene verschrikkelijke weerwraak uitoefenden? Zou Griekenland vrij zijn geworden, wanneer de Turken door hunne wijze van handelen niet de tusschenkomst der Europesche mogendheden hadden uitgelokt? Heeft Algiers — ik wees er reeds vroeger op — niet ten volle bewezen welke opofferingen noodig zijn, wanneer men een land en bevolking alleen door geweld wil ten onder brengen en — behouden? Hoe lang duurde de strijd der Russen in den Kaukasus?

Wat verkregen de Carlisten door hunne wijze van oorlog voeren? Is Cuba ten onder gebracht door de wijze, waarop de Spanjaarden op dat eiland huishouden? Heeft het gebruik maken van het ruw geweld alleen ergens anders goede resultaten opgeleverd dan daar, waar men, hetzij door een gedeelte der bevolking op zijne hand te hebben, hetzij door de groote legers, die men in het veld kon brengen, met overmacht tegenover den vijand stond, en had het in dat geval eenige andere beteekenis dan die van wraakneming over het ondervonden verzet?

Heeft niemand zich de woorden van Herman Willem Daendels herinnerd, die in 1814 schreef: »De goede »behandeling der inlanders nam langzamerhand den af»keer weg, welke den Bantammers door de priesters »tegen alle Europeërs was ingeboezemd, zoodat de beste

»uitzichten zich opdeden om van de cultuur dezer lan-»den, welke weder ijverig werd voortgezet, in het ver-»volg aanzienlijke voordeelen te trekken? (1)

Dat de huisvesting der troepen tijdens de 2e expeditie niet kon worden gelijk gesteld met die in het vredes-garnizoen, werd door de tegenstanders van Generaal VAN SWIETEN niet vergeten. »Aan boord bevonden zich »wel ± 2000³ M. genie-goederen; grootendeels bestemd »tot beschutting, kazernes voor 2000 man in vredestijd, »dus bijna het dubbele in tijd van oorlog, hospitaal-»barakken voor 400 man, verscheiden houten maga-»zijnen, die maar in elkander te slaan waren." Zoo »schreef een gewezen zee-officier.

»Die maar in elkander te slaan waren." — Waar? Aan boord? Neen, aan den wal, na op vlotten, die meermalen in de branding uit elkander sloegen of in kleine vaartuigen gelost, tengevolge der belemmeringen, die door branding en waterstand werden veroorzaakt, met moeite binnen de rivier en opwaarts te zijn gebracht. — Meende de oud zee-officier, waarvan sprake is, wellicht dat gebouwen, zelfs dan wanneer de materialen plaatselijk voorhanden zijn en men geen oorlog voert, verrijzen wanneer men zulks verlangt? Had hij nooit, zelfs niet in vredestijd en op of in de nabijheid van hoofdplaatsen, waar materialen en werkkrachten ruimschoots verkrijgbaar waren, bamboe kazernes zien opslaan en bemerkt hoe veel tijd daarmede verloren ging? Waarom verzweeg hij, dat onmiddelijk na aankomst van den opperbevelhebber ter reede van Atjeh hospitaal-barakken en loodsen werden geplaatst op Poeloe Nassie, die later werden overgebracht naar Penajoeng, en dat vervolgens, altijd binnen de vier maanden waarvan hij gewaagt, de in dat bivak geplaatste hospitalen en magazijnen weder moesten worden overgebracht naar den Kraton? Waarom maakte

(1) *Staat der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen.* 's Gravenhage, 1814.

hij geene melding van de troepen-barakken, die na het nemen van den kraton binnen die versterking werden opgericht? Van waar wist hij, dat kazernes aan boord waren voor 2000 man, berekend op vredesruimte, dus, afgescheiden van de bijgebouwen, tot eene lengte van minstens 1500 strekkende meters? Door geruchten?

Wel denkelijk, want door het feit, dat de bouw der kazernes binnen den kraton herhaaldelijk moest gestaakt worden, tot dat pas van Pinang, Padang of Batavia aangebrachte materialen gelost waren, wordt zijn beweren niet gestaafd. (1)

In de drie maanden na het nemen van den kraton werden 300 meters borstwering onder profiel gebracht, de binnenruimte van den kraton opgehoogd, eene brug over de Atjeh-rivier gelegd, vivres- en hospitaalbarakken, het oorlogs-magazijn en de kazernes voor 4 halve bataillions, de sappeurs en vesting-artillerie opgericht, wegen aangelegd en bentings gebouwd.

Dat noemde men weinig partij trekken van de bestaande middelen.

Ik zeg hier kazernes voor 4 halve bataillons, vesting-artillerie en sappeurs, omdat in den *Java-Bode* van 5 November 1874 is beweerd, dat de kazernes voor het rechter halve 9e bataillon infanterie en de veld-artillerie op den 26 April 1874 nog geene voldoende beschutting aanboden.

Behalve dat zag de oud zee-officier, van wien sprake is, over het hoofd, dat, al waren, zoo als hij beweert, werkelijk materialen voor kazernes ten behoeve van 2000 man, in oorlogstijd voldoende voor 4000 man aan boord, ongeveer 10000 menschen aan wal stapten. Moest die macht door het bouwen van kazernes voor 2000 man in vredestijd, gedeeltelijk onder dak gebracht

(1) Zie o. a. journaal dd. 6 April 1874, waarin men leest:
„Door het aanvoeren van eenige bamboe kon de arbeid aan de troepen-barakken hervat worden."

en de rest, ongeveer 6000 man, aan haar lot overgelaten worden? Zeker niet. Door hier met wat bamboe, dáár met wat atap, daar weer met wat rottan, enz. te hulp te komen, moest beproefd worden allen zoo goed mogelijk te helpen. — Zoo geschiedde het werkelijk. Er werd gedaan wat de omstandigheden vorderden; meer kon niet verlangd worden.

Wat het overigens zeggen wil troepen, die op eene vreemde kust landen, behoorlijk onder dak te brengen, heb ik vroeger trachten te bewijzen, door te wijzen op de Abyssinische expeditie (1). Zeilah, waar het Engelsche kamp was gevestigd, ligt 140 Engelsche, ruim 36 geographische mijlen van Aden. 't Werd reeds in het begin van October 1867 in bezit genomen. De bevolking was vreedzaam en stond de Engelschen bij met arbeidskrachten en door het aanvoeren van slachtvee.

Tijdelijke hospitalen, magazijnen, woningen enz., te zamen 21 gebouwen, waren te Bombay in gereedheid gebracht.

Den 3 Maart 1868, maanden nadat de expeditie begonnen was, stonden van al die gebouwen nog slechts zes loodsen ten behoeve der intendance, benevens een magazijn voor spoorweg-behoeften.

Met het houten hospitaal-gebouw was men, niettegenstaande planken, balken en ijzeren bouwmaterialen pasklaar uit Bombay waren aangebracht, eerst bij het einde van den veldtocht in Juni gereed. Toen waren ook ijzeren kribben, stroo en dekens aangebracht; ongelukkig te laat.

Dit werd verzwegen, wanneer men wees op de voortvarendheid en doortastendheid der Engelschen. — Wat hun op eene vreedzame kust met behulp eener vreedzame bevolking, met een werk- en koelie-korps, afgescheiden van het transportwezen, sterk 3700 hoofden, op nog geene 24 uren stoomens afstand van een

(1) Zie: Eene *parallel*, *Indier* No. 264, 265 en 266, 1875.

hunner bezittingen, pas in 8 maanden gelukte, hadden wij te Atjeh zoo goed als onmiddelijk moeten daarstellen. — De Generaal van Swieten had immers wel 2000^3 meters genie-goederen medegekregen.

Van 26 April 1874 tot ultimo April 1875 werden volgens bijlage E, behoorende tot het koloniaal verslag over 1875, naar Atjeh gezonden:

Metselsteenen	53000
M^1. houten geraamten voor gebouwen	216
M^1. bamboe geraamten voor idem	3650
bossen rottan	1019
id. taliedoeg (inlandsch touw)	580
Stuks atappen (Dak- en nok bedekking van)	220000
id. karpoesen (Dak- en nok bedekking van)	5960
id. peloepoe (gespleten bamboe)	96966
id. bamboe	37681
id. planken	2750
Rollen asphalt vilt	2524
Stukken sierappen (plankjes tot dekking van daken)	67500
Id. kadjang matten	64675

Onder die materialen beslaan alleen de 220,000 atappen eene ruimte van minstens 1600 M^3, de bamboe 700 $meters^3$.

Gerust kan worden aangenomen, dat die materialen te zamen eene ruimte innemen van meer dan 10000 M^3. Hoeveel bouwstoffen van 1 Mei 1875 tot heden naar Atjeh werden gezonden heb ik niet kunnen nagaan. — Dat ook in dat tijdvak veel, zeer veel zelfs, werd afgescheept, zal wel niemand betwisten. (1)

Zijn dientengevolge, $2^1/_2$ jaar na het vertrek van Generaal van Swieten, de klachten over onvoldoende huisvesting der troepen minder geworden? Mag geloof

(1) Onder het afdrukken krijg ik ter inzage bijlage C. Koloniaal verslag 1876. — Mijn vermoeden was juist. — Van en met Mei 1875 t/m April 1876 werden niet minder bouwstoffen naar Atjeh gezonden dan v/m 26 April 1874 t/m ultimo April 1875.

worden geslagen aan 't geen de dagbladen berichtten, dan had men in April 1876, na een meer dan tweejarig verblijf, te Atjeh zeer slechte woningen, een hospitaal dat niet dien naam mocht dragen en kazernes, die zelfs niet maar eenigzins voldeden, terwijl later in Juni 1876 nog klachten werden aangeheven over »de ellendige woningen en kazernes, die noch het gure weer, noch de felle hitte konden weren." Toch ontzag men zich niet den Generaal VAN SWIETEN euvel te duiden, dat met de materialen en werkkrachten, die ter zijner beschikking stonden, woningen, kazernes, hospitalen en wat niet al meer, niet als door een tooverslag verrezen.

Had Generaal VAN SWIETEN tijdens zijn verblijf te Atjeh de hospitalen doen opslaan te Pantei Perak, dan zou de cholera onmiddelijk verdwenen en de gezondheidstoestand oneindig veel beter zijn geweest. Bijna twee jaren lang werd op dat aanbeeld gehamerd, en eindelijk verrees een hospitaal ter plaatse, door »men" aangewezen. Alle voorzorgen werden genomen tegen het overbrengen van besmetting. Lijders, die vroeger elders waren verpleegd, werden niet toegelaten; hospitaal-kleeding en fournituren waren nieuw. Wat gebeurde? 14 dagen nadat het hospitaal te Pantei Perak in gebruik was genomen, breekt juist daarbinnen de cholera uit. — Weldra beklaagt men zich over het lage, aan overstroomingen blootgestelde terrein. Een ringdijk en stoomgemaal schijnen niet voldoende om het water te keeren. Reeds nu wordt in overweging genomen het hospitaal weder elders te plaatsen. Zóó juist zagen de critici, die alles afkeurden wat tijdens de tweede expeditie verricht werd.

De voeding, die beter was dan bij alle vroegere expedities, was door de Regeering bepaald, na ingewonnen advies van het bureau van krijgstoerustingen en van de militaire intendance. Later, na de komst van den Generaal VAN SWIETEN, eerst in October 1873, en vervolgens tijdens den aanvang der 2e expeditie werden

in het aldus vastgestelde tarief eenige verbeteringen aangebracht. — Zeer goed kon hetgeen de soldaat ontving, den toets van vergelijking doorstaan met 't geen de Engelschen verstrekten in Abyssinie en bij den tocht naar Coomassee. Toch, zoo beweerde *men*, was het voedsel slecht en onvoldoende; van daar het voortduren van ziekte en sterfte. De eischen, die *men* meende te moeten stellen, werden ingewilligd.

Gort, erwten, boonen, wijn, augurken, ingemaakte groenten en volksspijs in blikken, alles werd in de ruimste mate verstrekt. Vruchteloos. — Niet alleen dat de gezondheidstoestand niet verbeterde, ze verergerde.

Men schreef — let wel — medio 1876 van Atjeh: »Wat helpt eene goede voeding, wanneer de huisvesting slecht is?" — Vrij voldoende was bewezen, dat ook de voeding geene schuld had aan den ziektetoestand.

Was, zoo spraken de critici, de Generaal van Swieten na het nemen van den kraton doorgegaan met ageeren, geen twijfel, de gezondheidstoestand zou onmiddelijk verbeterd zijn. De Generaal Pel rukt op en juist onder de te velde zijnde troepen breekt de cholera uit; de post te Boekit Seboen wordt gevestigd en den volgenden dag stierven van het daar achter gelaten detachement zeven personen; later vertoont zich de cholera te Kaijoe Leh, een nog niet lang geleden betrokken sterkte. Reeds den 30 Januari 1876 werd van Atjeh geschreven, dat 6 à 700 man gedurende December en Januari waren overleden. Wat is er geworden van al de hypotheses, die moesten dienen om den Generaal van Swieten te kunnen aanvallen?

De krijgsmacht, die de Generaal van Swieten noodig oordeelde om het veroverde terrein te bezetten en zoo noodig onze bondgenooten, de Maraksanen, te kunnen beschermen, bedroeg ruim 3000 koppen en 700 vrije werklieden en kettinggangers. — Ze werd opgevoerd eerst tot 4000, daarop tot 6000 en nog later tot 8000 soldaten en ± 4000 dwangarbeiders en vrije werklie-

den. Natuurlijk — ik wees er reeds vroeger op — werd het hospitaal binnen den kraton overvuld, en hadden cholera en welke ziekten al niet meer daar vrij spel. Wie kreeg de schuld? De Generaal VAN SWIETEN. Niemand lette op het verschil in sterkte tusschen 3700 en 12000 koppen, en op den daardoor geheel veranderden toestand. — In Mei 1840 werd Singkel op de Atjenezen veroverd. ± 400 man onder den majoor SCHLOSSER werden door Generaal MICHIELS als bezetting achtergelaten. — In het laatst van dat jaar, zoo mede in 1841, heerschte de cholera in het noorden van Sumatra, op Malakka, te Singapore en te Riouw in hevige mate; tengevolge van deze en andere ziekten waren in September 1843 te Singkel reeds 500 man der bezetting overleden. Later echter verminderde de ongezondheid van dien post en was de sterfte daar niet grooter dan op andere aan zee of laag gelegen etablissementen. Ook de ontzettende sterfte onder de in 1846 te Beliling achtergelaten bezetting hebben velen nog niet vergeten. Waar wij ons ook gevestigd hebben, overal kampte men in den eersten tijd met ziekten en sterfte.

Had de bezetting te Singkel, in stede van uit 400, uit 4000 man bestaan, en had de aanvulling geregeld plaats gevonden, dan zou de sterfte in September 1843 waarschijnlijk 5000 man hebben bedragen.

Maar wie verkoos, daar waar het den Generaal VAN SWIETEN geldt, rekening te houden met de Indische krijgsgeschiedenis? Bondjol, sedert vijf jaren en uitsluitend sedert drie jaren het doel van ons streven, werd den 16 Augustus 1837 door den thans ontslapen Generaal COCHIUS, na eene door verschillende bevelhebbers gevoerde belegering van twee jaren, genomen. Ziekte en sterfte hadden gedurende dat tijdvak naar verhouding niet minder gewoed dan thans te Atjeh. — De veste werd verlaten gevonden. De eenige buit, welke door ons gemaakt werd, waren drie ijzeren ka-

nonnen. — Niemand is ooit op het denkbeeld gekomen de daar geheerscht hebbende ziekten te wijten aan de bevelhebbers. — En welke levensbeschrijver van den verdienstelijken COCHIUS zou iets wenschen af te dingen op het Gouvernements Besluit van 3 October 1837 no. 9, waarbij het nemen van Bondjol werd genoemd eene roemrijke overwinning en bepaald, dat ter plaatse zou worden opgericht een établissement, hetwelk ter eere van dien Generaal, aan wiens wijs beleid en militaire kennis de overwinning van Bondjol te danken was, genoemd zou worden Kotta Generaal COCHIUS? Toch zou men ook hier het glansrijke feit kunnen trachten te verkleinen door te spreken van »het ledige Bondjol."

Toen de Generaal VAN SWIETEN Atjeh verliet, wees hij op de omstandigheid, dat de achterblijvende troepen voor drie maanden van levensmiddelen waren voorzien. Nog geene maand later ontbreken brood en beschuit. Gretig werd daarvan o. a. in den *Java-Bode* van 11 September 1873 gebruik gemaakt om een nieuwe grief te voegen bij al 't geen reeds tegen den Generaal VAN SWIETEN geuit was. Ten rechte? Volstrekt niet. Wel degelijk waren — 't bleek later bij het vertrek der troepen — vivres voor drie maanden in den kraton opgestapeld. Daaronder bevond zich ook eene voldoende hoeveelheid brood en beschuit.

Zij, die den voorraad overnamen, konden die beide artikelen echter niet terug vinden, en van daar het geschreeuw, dat Generaal VAN SWIETEN niet behoorlijk had gezorgd voor de achtergebleven troepen. De beschuit, die er niet was, bleek later er wel te zijn. — Nog eene andere grief tegen Generaal VAN SWIETEN werd door zijne tegenstanders gretig geëxploiteerd. In het begin van April 1874 zou te Batavia het voornemen bestaan hebben kazerneering enz. naar Atjeh te zenden, maar Generaal VAN SWIETEN zou zich daartegen niet alleen ten sterkste verzet, maar zelfs ge-

dreigd hebben een en ander, kwam het ter plaatse, onmiddelijk terugtezenden. Was dit waar? Gedeeltelijk; alleen werd niet de geheele waarheid gezegd. — Het verzoek om toch vooral geen kazerneering van Batavia te zenden werd gedaan, omdat het strand te Oedjong Kali Atjeh geëncombreerd lag met materialen, die wegens *gebrek aan transportmiddelen niet* konden worden opgevoerd.

Wat had er dus onder die omstandigheden van de kazerneering moeten komen? Gesteld al eens, dat het mogelijk ware geweest ze te lossen, dan had zij aan het strand moeten blijven liggen en was daar natuurlijk spoedig bedorven, waardoor het land tonnen gouds zou hebben verloren. Doch de mogelijkheid om dadelijk na aankomst te lossen bestond zelfs niet, zoodat men verplicht zou zijn geweest de schepen, welke de bewuste goederen aanbrachten, 15 à 20 dagen nutteloos te Atjeh aan te houden, naar reden van *f* 1200 daags per schip. Zoo werd alles verwrongen en uit 't verband gerukt, om de publieke meening toch maar tegen den Generaal VAN SWIETEN te kunnen keeren. Bevreemdend was dit niet. Na het nemen van de messigit was te Batavia wel verteld, dat Generaal VAN SWIETEN bij het zien van het groot aantal gewonden kindsch was geworden en op iedere vraag, die hem gedaan werd, antwoordde door tranen, en evenmin ontzag men zich, niettegenstaande de letterlijke woorden der bij het vertrek der troepen van Atjeh verschenen dagorder, uit te bazuinen dat door den Generaal VAN SWIETEN de uitdrukking was gebezigd: »De oorlog is geëindigd, mijne heeren."

Zij, die in Nederland optraden als verdedigers van den aanvoerder der eerste expeditie, vervulden eene ridderlijke taak, voor hen vereerend als krijgers en als kameraden. Jammer, dat zij tegenover den Generaal VAN SWIETEN eene andere houding meenden te moeten aannemen. Hadden zij ook de bezwaren, waarmede dat legerhoofd te kampen had, in een helder licht gesteld,

de zaak, die zij zich verplicht achtten te verdedigen, zou er zeker niet bij verloren, het vaderland er zeker veel bij gewonnen hebben.

Zij hebben gemeend anders te moeten handelen. Om de openbare meening tegen den Generaal VAN SWIETEN te keeren, hebben zij hoog opgegeven van het verkeerde van diens stelsel van humaniteit en aangedrongen op het te vuur en te zwaard verwoesten van het land, dat men beoorloogt.

Om de openbare meening tegen den Generaal VAN SWIETEN te kunnen keeren hebben zij gewild, dat men naar 't binnenland zou oprukken en den kring door ons bezet al grooter en grooter maken; om de openbare meening tegen den Generaal VAN SWIETEN te kunnen keeren hebben zij de Regeering als 't ware gedwongen onze troepenmacht te Atjeh van 3000 tot 8000 man te brengen. Zelfvoldoening moge hun deel zijn. Er is gebrand, maar ik tart elk en een iegelijk op een enkel voordeel te wijzen, daardoor verkregen. Er is opgerukt naar het binnenland, maar tot hoever? De kring, door ons bezet, is grooter geworden, maar ten koste van welke opofferingen aan menschenlevens en schatten? Er zijn 8000 man te Atjeh, maar ons leger bestaat uit ongeoefende vreemdelingen en wordt uitgeput. De tegenstanders van den Generaal VAN SWIETEN vergaten maar ééne zaak, namelijk dat men, te vuur en te zwaard oorlog voerende, ook de macht moet hebben om dat stelsel voort te zetten, niet in een klein gedeelte van 't vijandelijke land, maar overal waar men verkiest, zoodat men den vijand als 't ware verplettert door overmacht en hem geen plek tot wijken meer overblijft. — Kan men dat niet, in het uiterste geval zelfs overgaande tot volkomen uitroeiïng der hare onafhankelijkheid verdedigende bevolking, dan kan branden met den aankleve daarvan slechts eene nog heviger verbittering van den vijand en als gevolg van dien van weerszijden toenemende wraaklust ten gevolge hebben.

De Generaal van Swieten is beschuldigd van optimisme, omdat hij na den val van den kraton, op grond der Indische krijgsgeschiedenis, bleef hopen op toenadering des vijands. — Die verwachting verleidde hem echter niet om naar het binnenland op te rukken of onze macht op te voeren boven onze krachten. Tegenover zijn optimisme werd een ander gesteld, dat zijner tegenstanders. — Gebroken met de beginselen der humaniteit, met kracht en voortvarendheid voorwaarts gerukt, eene laatste inspanning en Atjeh was ons. Gesteld zelfs, dat het ons gelukt ware of nog gelukte Atjeh op die wijze te onderwerpen, wien zou of zal Nederland dankbaar moeten zijn? Hen, die ons gedwongen hebben het land, met vuur en zwaard ten onder gebracht, ook met vuur en zwaard, dat wil zeggen door 't als ware te bezaaien met bajonetten, ten koste van schatten en tal van menschenlevens te behouden? Of hem, die de taktiek onzer voorvaderen wenschte toe te passen, door zich te vestigen, zoo noodig geduld te hebben, onderhandelingen aan te knoopen, bondgenooten te zoeken, des gevorderd zelfs door geschenken in geld of goederen, te beproeven de tot vrede geneigden af te scheiden; van wapengeweld slechts gebruik te maken bij zeer goede kansen of onderlinge verdeeldheid des vijands en verder onze vestiging uit te breiden naar mate de bevolking overtuigd zou worden, dat ons bestuur, welke gebreken het in het oog van den Aziaat ook mogen aankleven, toch de voorkeur verdient boven dat van door geen recht of wet gebonden hoofden? Voor hem, die onbevooroordeeld overweegt, wat sedert het vertrek van Generaal van Swieten heeft plaats gehad, kan, dunkt mij, het antwoord niet moeielijk zijn.

15 October 1876. N.

Kon. Inst. v/d Tropen
CENTRALE BOEKERIJ
AMSTERDAM